

3. Bedrijvigheid en arbeidsmarkt

De Belgische economie heeft tot het begin van het verslagjaar de mondiale economische en financiële crisis vrij goed weerstaan. In het eerste kwartaal van 2011 was de groei nog krachtig. Nadien vertraagde hij, en het bbp, dat gemiddeld over het jaar met 1,9% aantrok, liep in de tweede helft van het jaar licht terug ten opzichte van de eerste zes maanden. Ook de werkgelegenheid nam gemiddeld over het jaar met 56 000 eenheden toe, maar de banencreatie kwam in de loop van het jaar tot stilstand. De werkloosheid slook van 8,4 tot 7,3% van de beroepsbevolking. Dat was vooral het geval in Vlaanderen, waar ze in 2009 het sterkst gestegen was. De spaarquote van de particulieren liep op als gevolg van de onzekerheid in verband met de overheidsschuldencrisis in het eurogebied, wat een rem zette op de consumptieve bestedingen. De ondernemingen bleven vrij sterk investeren. De uitvoer van goederen en diensten vertraagde evenwel fors dan de invoer ervan. Als gevolg van een en ander en door de verslechtering van de ruilvoet nam de nettolening van België aan de rest van de wereld af.

3.1 Economische bedrijvigheid en werkgelegenheid

In 2011 oefende de internationale economische en financiële omgeving opnieuw een sterke, maar uiteenlopende invloed uit op het verloop van de Belgische economie. In aansluiting op het medio 2009 ingezette herstel leefde de bedrijvigheid begin 2011 verder op: de jaar-op-jaar groei van het bbp naar volume, die in 2010 gemiddeld 2,3% bedroeg, nam in het eerste kwartaal van het verslagjaar nog toe, tot 2,9%. In het tweede kwartaal minderde de groei wat vaart, net als in de meeste andere landen van het eurogebied, en verzwakte dan aanzienlijk in de tweede helft van het jaar, gelijktijdig met de forse verslechtering van het bedrijfsklimaat. Ondanks een krachtige aanloop kwam de bbp-groei naar volume in 2011 aldus op gemiddeld 1,9% uit.

Nadat de bedrijvigheid eind 2008 en begin 2009 in België minder sterk was teruggelopen dan in Duitsland of Nederland, zorgde de fase van krachtig herstel ervoor dat het bbp vanaf het eerste kwartaal van 2011 uitsteeg boven het niveau van drie jaar eerder, vóór het uitbreken van de mondiale recessie. Van de drie belangrijkste buurlanden bevindt enkel Duitsland zich in hetzelfde

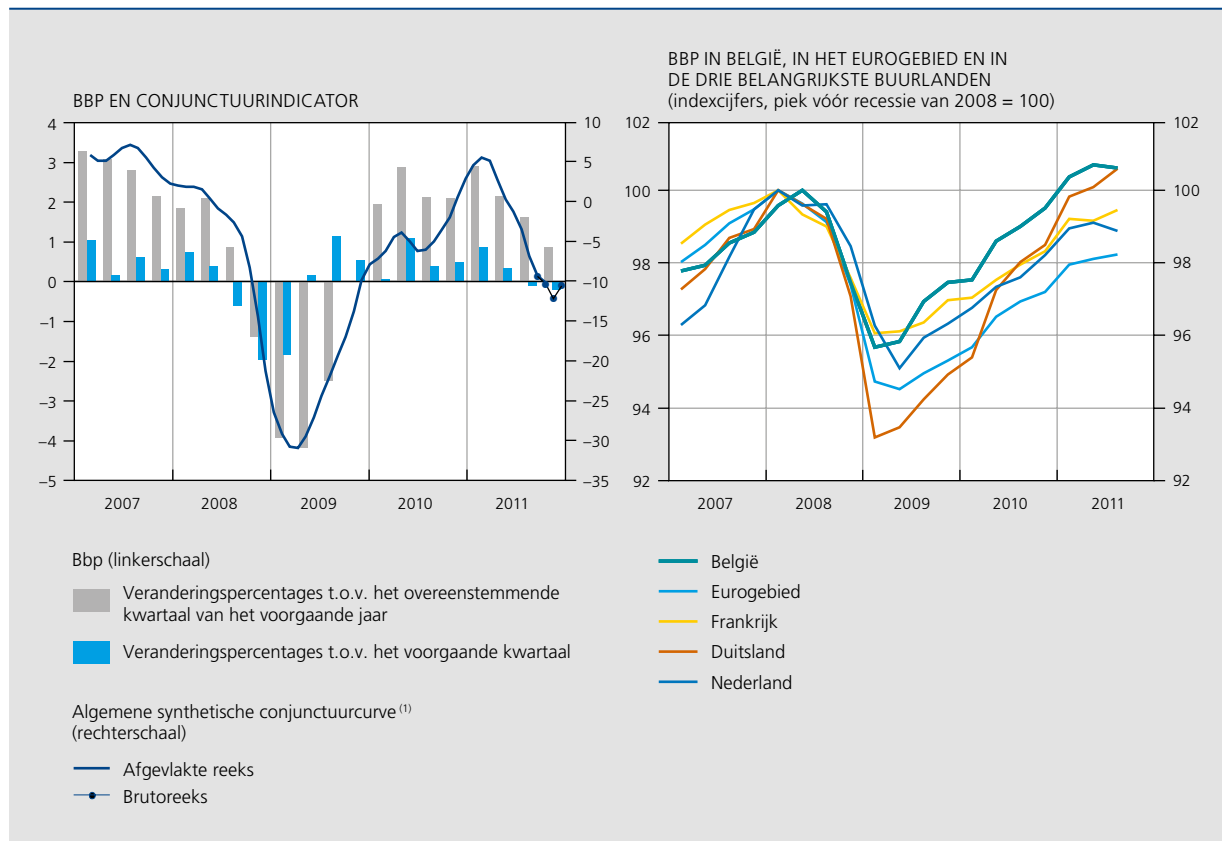
stadium. Frankrijk en Nederland hebben het verlies aan bedrijvigheid nog niet volledig goedgemaakt, en voor het eurogebied als geheel lag het bbp in het derde kwartaal van 2011 nog steeds 1,7% onder de piek die in het eerste kwartaal van 2008 werd bereikt. Vanuit dit oogpunt heeft de Belgische economie de eerste fase van de financiële crisis en de economische recessie van 2008-2009 dus relatief goed doorstaan.

Een soortgelijke bevinding geldt voor de nationale werkgelegenheid, aangezien de toename met 1,2% van het aantal werkenden in 2011, bovenop een stijging met 0,8% het voorgaande jaar, nauwelijks te vergelijken was met de daling met 0,1% in 2009. Met name dankzij de dynamische bedrijvigheid tot in de lente van het verslagjaar nam de werkgelegenheid in de eerste helft van 2011 met zo'n 32 000 eenheden toe. De werkgelegenheidscreatie vertraagde echter in de loop van het jaar. Als gevolg van de verzwakking van de bedrijvigheid zouden in de tweede jaarthelft meer dan 4 000 banen verloren zijn gegaan.

De nogal bevredigende resultaten voor de bedrijvigheid en de werkgelegenheid tussen 2008 en medio 2011 zijn toe te schrijven aan, onder meer, de algemeen gezonde

GRAFIEK 24 VERLOOP VAN HET BBP IN BELGIË

(voor seizoen- en kalenderinvloeden gezuiverde volumegegevens, tenzij anders vermeld)

Bronnen: EC, INR, NBB.

(1) Saldo van de antwoorden op de maandelijkse enquête, niet voor kalenderinvloeden gezuiverde gegevens.

financiële toestand van huishoudens en bedrijven en aan het uitblijven, tijdens die periode, van structurele aanpassingen die in andere Europese landen wél plaatsvonden, op de vastgoedmarkt, inzake overheidsfinanciën of met betrekking tot het algemeen concurrentievermogen van de economie. Die vaststelling moet echter in verschillende opzichten worden genuanceerd.

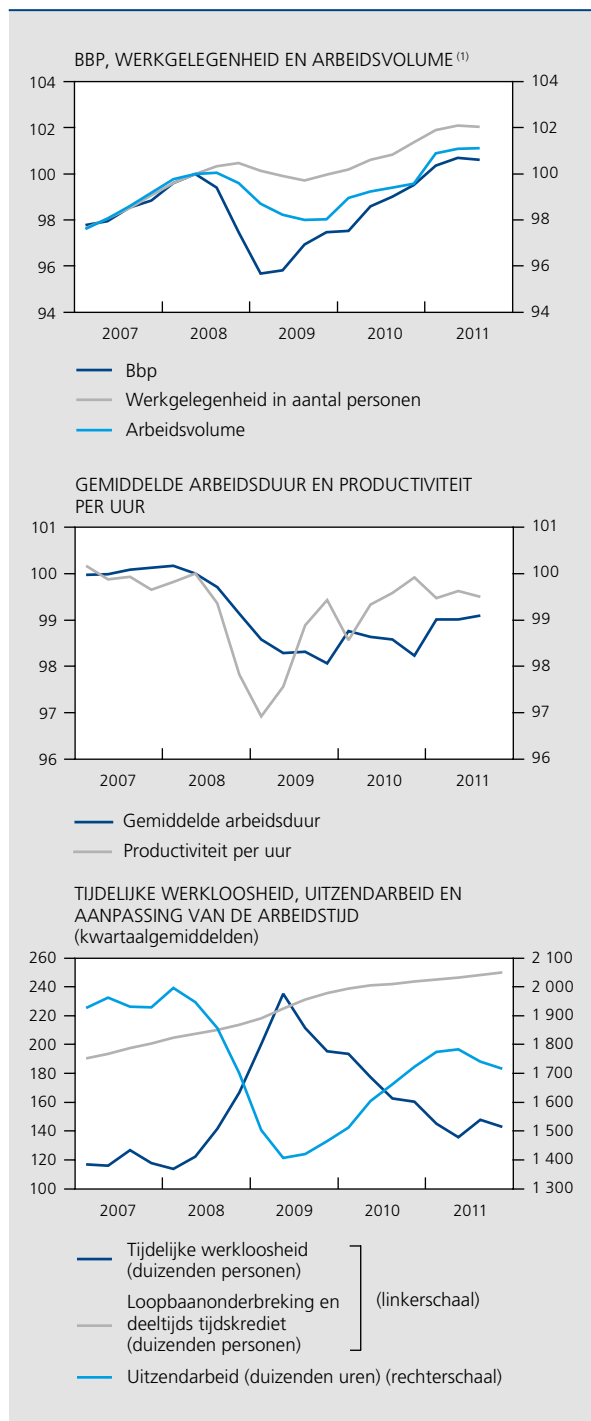
Om te beginnen, zij opgemerkt dat de overheid de werkgelegenheidscreatie aanzienlijk bleef ondersteunen, zoals ze dat trouwens voordien reeds deed. In dat verband handelde ze ofwel rechtstreeks, via een verhoging van het personeelsbestand in de overheidsdiensten of in de branches die sterk afhankelijk zijn van overheidsfinanciering, zoals de gezondheidszorg, ofwel indirect via subsidies die worden toegekend voor bepaalde soorten van banen in de private sector, inclusief die in het kader van het stelsel van de dienstencheques. Deze maatregelen, die uitvoerig worden toegelicht in deel 3.2, bezwaren de overheidsfinanciën.

Vervolgens ging de snellere werkgelegenheids groei in 2011, in aansluiting op het voorgaande jaar, gepaard met een relatieve stagnatie van de impliciete arbeidsduur per persoon en van het peil van de zichtbare arbeidsproductiviteit. Door hun forse daling eind 2008 en begin 2009 hadden die beide variabelen de weerslag van de recessie op de werkgelegenheid ruimschoots helpen opvangen. Nadien bleef hun herstel beperkt, gelet op de krachtige opleving van de economische groei.

Het arbeidsvolume groeide in 2010 en in 2011 immers amper méér dan de werkgelegenheid, wat erop wijst dat de verlenging van de arbeidsduur per persoon gematigd was, met 0,2 % in 2010 en met gemiddeld 0,4 % over de eerste drie kwartalen van 2011, terwijl hij in 2009 met 1,4 % was afgenomen. Na een regelmatige daling vanaf medio 2009, die gelijkliep met het economisch herstel, nam het beroep op tijdelijke werkloosheid tijdens de eerste helft van 2011 af tot een niveau in de buurt van het langetermijngemiddelde ervan. In het derde kwartaal

GRAFIEK 25 BBP, WERKGELEGENHEID, ARBEIDSDUUR EN TIJDELIJKE WERKLOOSHEID

(voor seizoen- en kalenderinvloeden gezuiverde gegevens, indexcijfers 2de kwartaal 2008 = 100, tenzij anders vermeld)

Bronnen: Federgon, INR, RVA, NBB.

(1) Totaal aantal gewerkte uren, dat is de som van het door het INR gepubliceerde arbeidsvolume van de werknemers en het geraamde arbeidsvolume van de zelfstandigen.

nam dat beroep echter opnieuw toe onder invloed van de verslechtering van de economische situatie. Ook factoren van meer structurele aard wogen op de gemiddelde

arbeidsduur, onder meer de toename van het aandeel van deeltijdarbeid en het succes van de maatregelen voor de aanpassing van de arbeidstijd.

Het deeltijds tijdskrediet is de meest gebruikelijke manier om de arbeidstijd aan te passen; het wordt vooral op prijs gesteld door 50-plussers. Ook de deeltijdse thematische verlopen (ouderschapsverlof, medische bijstand en verlof voor palliatieve zorg) wonnen aan belang. Ze groeiden met 18% in 2010 en met 3% in 2011 omdat, onder meer, verschillende bepalingen het ouderschapsverlof aantrekkelijker maakten, zowel in de overheids- als in de private sector. Wat de nieuwe banen betreft, droeg het stelsel van de dienstencheques verder bij tot de werkgelegenheidscreatie voor arbeidsprestaties die gemiddeld overeenstemmen met een halftijdse betrekking. In dat stelsel werden in 2011 nog ongeveer 12 000 extra banen gecreëerd, terwijl het in 2010 al 14 000 banen had opgeleverd. Volgens de RVA-gegevens werkte meer dan 88% van de werknemers er in 2010 deeltijds. Ook de uitzendkrachten, die doorgaans opdrachten van korte duur uitvoeren waarvan de arbeidsprestaties op jaarbasis, gemiddeld beschouwd, lager uitvallen dan die van een voltijdwerker, dragen tot die stijging van de deeltijdarbeid bij. Op jaarbasis nam de uitzendarbeid vanaf het tweede kwartaal van 2010 krachtig toe. Vanaf het tweede kwartaal van 2011 begon hij evenwel te vertragen omdat hij sneller dan andere arbeidsvormen reageerde op de verslechtering van het conjunctuurklimaat.

Bovendien ging de relatieve veerkracht van de werkgelegenheid tijdens de crisis gepaard met aanzienlijke dalingen van de zichtbare productiviteit in de ondernemingen. De productiviteit per uur in de economie als geheel nam, na een stijging met 1,2% in 2010, in de eerste drie kwartalen van het verslagjaar met slechts 0,4% toe, terwijl ze nog maar pas opnieuw haar peil van vóór de crisis had bereikt. Aangezien die variabele een positieve trendmatige ontwikkeling vertoont, was de groei ervan vanuit historisch oogpunt gering. Die matige stijging in 2011 is toe te schrijven aan de *labour hoarding* van de werkgevers. In het licht van de vertraging van de bedrijvigheid, die in de eerste helft van 2011 als minder intens en mogelijk zelfs van kortere duur dan de recessie van 2008-2009 werd ervaren, verkozen de ondernemingen hun personeelsbestand weer ongewijzigd te houden, vanwege de moeilijkheden die ze zouden kunnen ondervinden om opnieuw geschoold personeel te vinden. Bovendien werd die ontwikkeling in de hand gewerkt door de ondersteuning van de werkgelegenheid met maatregelen ter bevordering van de indienstneming van laaggeschoolde werknemers en door de werkgelegenheidscreatie in de diensten met geringe productiviteit.

De groei van de zichtbare arbeidsproductiviteit verzwakte reeds tijdens de jaren van hoogconjunctuur net vóór de grote recessie. Algemeen beschouwd, past deze vertraging in een dalende trend van de potentiële groei van de economie, die grotendeels toe te schrijven is aan het verloop van de zogeheten totale factorproductiviteit (TFP). Deze variabele, die indirect wordt geraamd en waarvan de metingen dus gebreken vertonen, weerspiegelt de efficiëntie waarmee arbeid en kapitaal, voor de economie als geheel, in het productieproces worden aangewend.

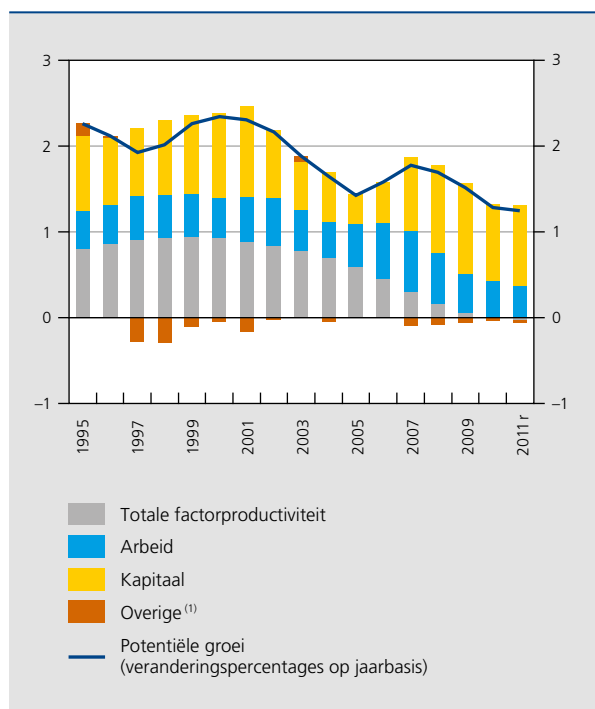
De financiële crisis en de economische recessie van 2008-2009 brachten de daling van de TFP aan het licht en versterkten ze – onder meer omdat de bruuske herstructurering van bepaalde activiteiten voor aanpassingsproblemen zorgt –, en er is op dat vlak nog geen verbetering merkbaar. Bijgevolg liep de potentiële groei in 2009 en in 2010 verder terug en stabiliseerde hij zich op een peil dat de Bank voor 2011 op 1,3% raamde, een resultaat dat in de buurt ligt van de ramingen van andere instellingen. Om het groeipotentieel van de economie te verhogen, moet de werkgelegenheidsgraad worden verhoogd en moet de innovatie in termen van producten en productieprocessen worden gestimuleerd, onder meer door het

ondernemerschap aan te moedigen en de opkomst van nieuwe actoren te vergemakkelijken.

De consolidatie van de binnenlandse vraag, met name onder impuls van de investeringen, en de geleidelijke verzwakking van de internationale handel gaven in de eerste helft van het verslagjaar aanleiding tot een verschuiving van de groei van de bedrijvigheid van de bedrijfstakken die het meest afhankelijk zijn van de wereldvraag naar de branches die zich meer op de binnenlandse markt richten. Terwijl de toegevoegde waarde in 2010 sterker was toegenomen in de industrie dan in de overige bedrijfstakken, zoals gebruikelijk is wanneer de economische opleving voornamelijk wordt gedreven door de buitenlandse vraag, zorgde de versteviging van de binnenlandse vraag vervolgens immers voor een herstel van de bedrijvigheid in de diensten. Tegen die achtergrond steeg de bijdrage van de marktdiensten tot de jaar-op-jaar groei van de toegevoegde waarde van 25% in de tweede helft van 2010 tot 43% in de eerste helft van 2011. Terzelfder tijd liep de bijdrage van de industrie tot de groei terug van 48 tot 28%.

Die heroriëntatie, tijdens het activiteitsherstel, van de stuwende krachten achter de groei ging gepaard met een specifiek verloop van de werkgelegenheid en de productiviteit in de verschillende bedrijfstakken.

GRAFIEK 26 RAMING VAN DE POTENTIËLE GROEI IN BELGIË
(bijdragen tot de potentiële groei, in procentpunt, tenzij anders vermeld)

Bron: NBB.

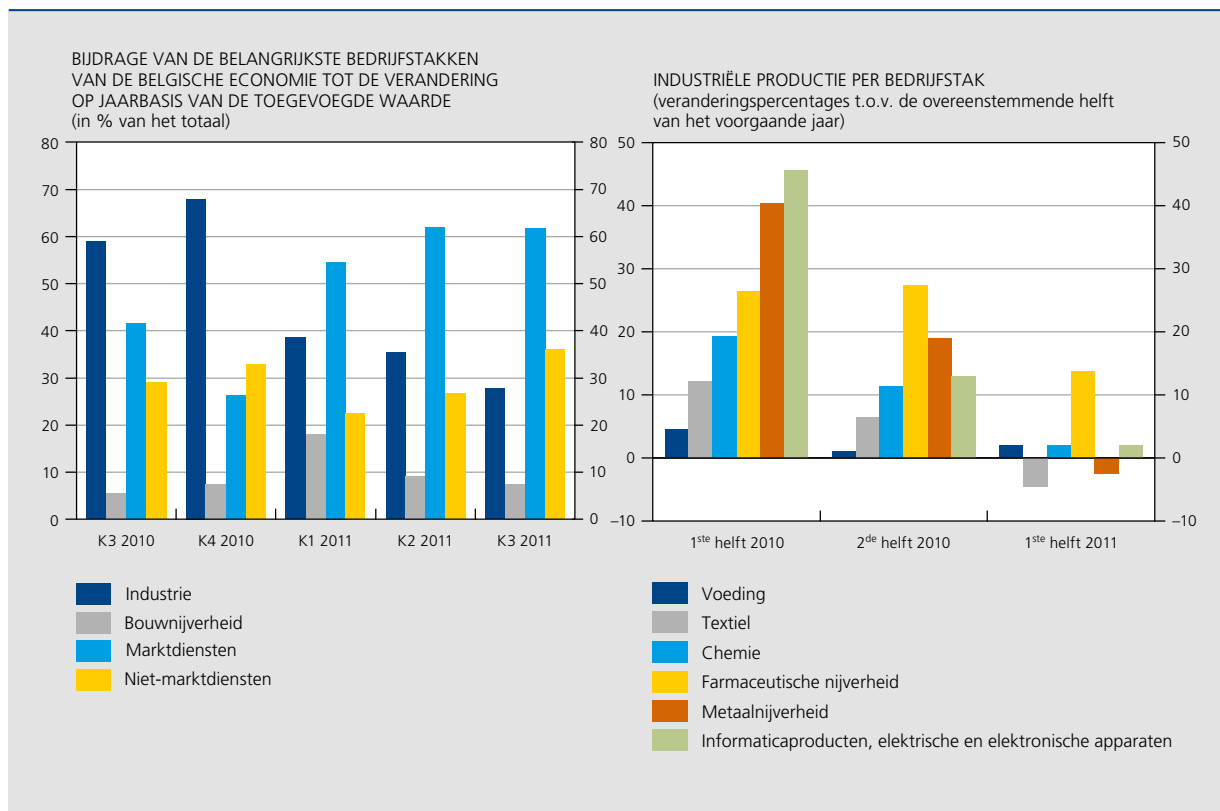
(1) Toegevoegde waarde van de overheidssector, benaderd aan de hand van de lonen en pensioenen van deze sector.

In de marktdiensten kwam de jaar-op-jaar groei van de toegevoegde waarde tijdens de eerste twee kwartalen van het verslagjaar op 2,2% uit. Die groei overschreed aldus de 1,6% die hij in 2010 gemiddeld liet optekenen. Door die versteviging bereikte de bedrijvigheid vanaf het eerste kwartaal van 2011 weer een peil dat vergelijkbaar was met het niveau van vóór de recessie. De gesalarieerde werkgelegenheid vertoonde een soortgelijke versnelling en groeide in de eerste twee kwartalen van 2011 met gemiddeld 2,4%, tegen 1,5% in 2010. Daartegenover liep het aantal gewerkte uren per persoon, dat in 2010 niet was gestegen, in de eerste helft van 2011 opnieuw terug, wat wijst op de toename van de deeltijdbanen in deze bedrijfstak, waarin de horeca en de uitzendarbeid sterk vertegenwoordigd zijn. De productiviteit per uur onderging tijdens die periode geen noemenswaardige wijzigingen.

Na een stevige opleving in 2010 vertraagde het handelsverkeer in de geavanceerde economieën, wat vanaf de eerste helft van 2011 woog op de dynamiek van de industriële bedrijvigheid. De verandering, op jaarbasis, van de toegevoegde waarde nam er af van 6,3% in het laatste kwartaal van 2010 tot 3,8% in het tweede kwartaal van 2011. Deze groeiverzwakking deed zich voor in alle industriële bedrijfstakken. Ze was echter minder scherp voelbaar in de farmaceutische nijverheid, waar

GRAFIEK 27 TOEGEVOEGDE WAARDE IN DE BELANGRIJKSTE BEDRIJFSTAKKEN

(voor seizoen- en kalenderinvloeden gezuiverde gegevens)

Bronnen: ADSEI, INR.

intensiever aan research and development wordt gedaan. Volgens de statistieken van de industriële productie vertraagde de tijdens de eerste helft van het verslagjaar opgetekende groei op jaarbasis in de farmaceutische nijverheid weliswaar ten opzichte van het voorgaande jaar, maar met 13,7% valt die groei gunstig uit vergeleken met de productiedalingen ten belope van 4,5% in de textielnijverheid en 2,4% in de metaalnijverheid. In het tweede kwartaal van 2011 – of negen kwartalen na het dieptepunt van 2009 – lag de toegevoegde waarde in de industrie nog 4,9% onder de piek die ze vóór de grote recessie had bereikt. Het herstel kwam sterker dan in de andere bedrijfstakken tot uiting in een forse toename van de productiviteit – namelijk een groei op jaarbasis met 5,1% in 2010 en met 3,1% in de eerste helft van 2011 – die de productiviteit opvoerde tot een flink hoger niveau dan dat vóór de recessie. De hoge graad van concurrentie in deze internationaal zeer open branche verklaart die snelle terugkeer van de productiviteit naar haar trendmatig traject, na de schok van 2009. Tegelijkertijd normaliseerde de gemiddelde arbeidsduur per persoon zich, naarmate de consolidatie van de bedrijvigheid het mogelijk maakte de tijdelijke werkloosheid terug te dringen.

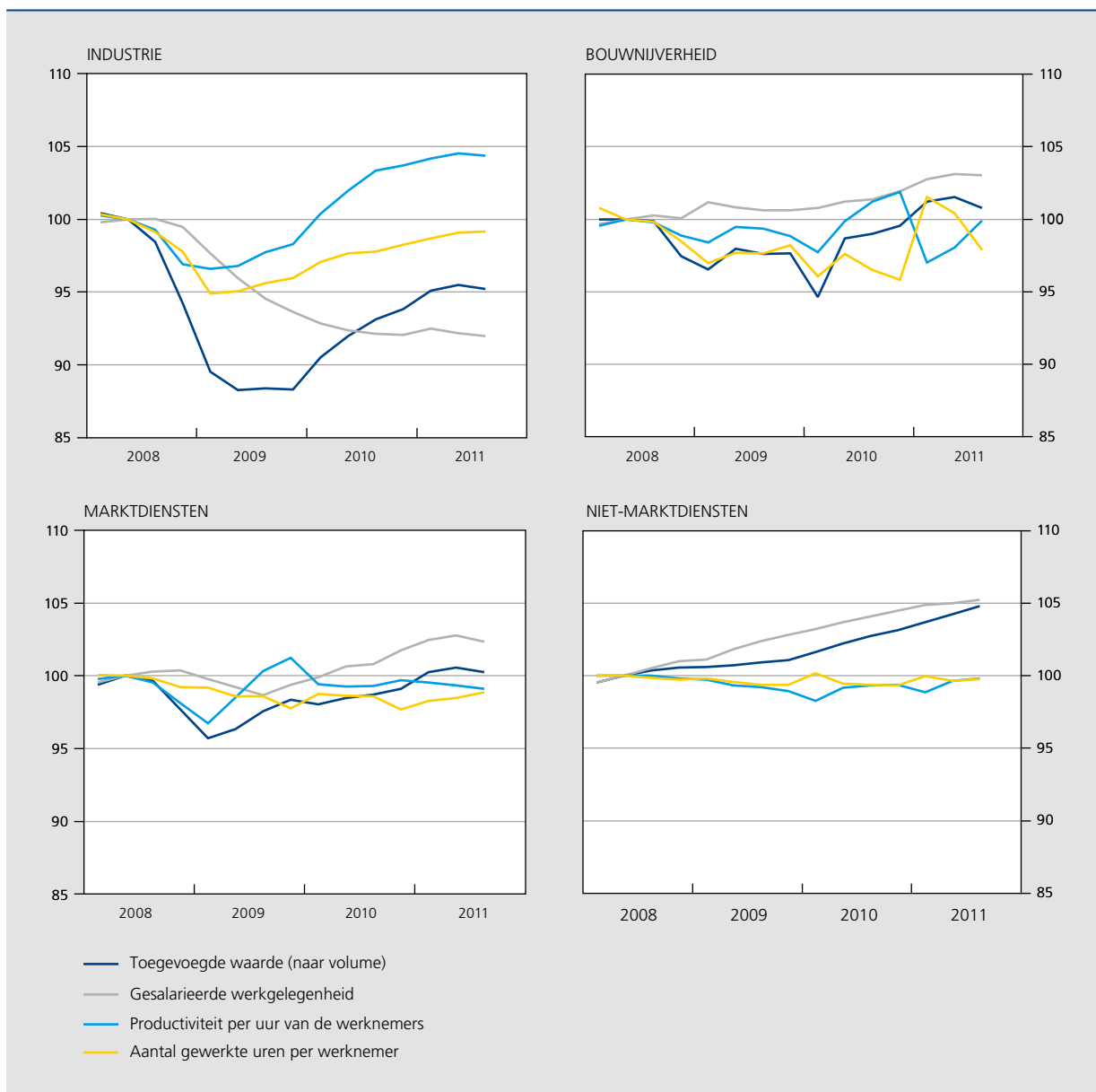
Het beroep op tijdelijke werkloosheid nam in de loop van 2011 echter weer enigszins toe. Vanwege het verloop van de productiviteit en de impliciete arbeidsduur, nam de gesalarieerde werkgelegenheid verder af: na in 2010 met 3,2% te zijn gedaald, liep ze over de eerste drie kwartalen van het verslagjaar nog met 0,2% terug.

Na een moeilijke start in 2010 als gevolg van de strenge winter, bleef de bedrijvigheid zich in de bouwnijverheid gedurende de rest van het jaar in een gematigd tempo herstellen. De opleving werd nog krachtiger in het eerste kwartaal van 2011, toen de toegevoegde waarde 1,7% hoger uitviel dan in het voorgaande kwartaal. Deze fase van versteviging werd geschaagd door de in het kader van het economisch relanceplan vastgelegde tijdelijke bepalingen, die gedurende de eerste maanden van 2010 de aanvragen voor een bouwvergunning fors deden stijgen met tot gevolg een even grote toename van de in aanbouw genomen woningen. Deze maatregelen omvatten een tijdelijke verlaging, tot eind 2010, van het btw-tarief op een schijf van € 50 000 voor nieuwbouw, op voorwaarde dat de bouwaanvraag ingediend werd vóór 1 april en dat de werkzaamheden vóór het

GRAFIEK 28

TOEGEVOEGDE WAARDE, GESALARIEERDE WERKGELEGENHEID, PRODUCTIVITEIT PER UUR EN AANTAL GEWERKTE UREN PER WERKNEMER IN DE BELANGRIJKSTE BEDRIJFSTAKKEN

(voor seizoen- en kalenderinvloeden gezuiverde gegevens, indexcijfers 2de kwartaal 2008 = 100)

Bron: INR.

einde van het jaar werden gefactureerd. Wegens de weersomstandigheden in de winter 2010-2011 stemde de belastingadministratie er echter mee in de indiening van de facturen uit te stellen tot begin 2011, wat de bedrijvigheid tijdens het eerste kwartaal mee ondersteunde. Tegen die achtergrond bereikte de sector vanaf dat ogenblik opnieuw het activiteitsniveau van vóór de crisis. De gesalarieerde werkgelegenheid in de bouwnijverheid nam in 2010 en 2011 gestaag toe, zodat de groei op jaarbasis tijdens de eerste drie kwartalen van

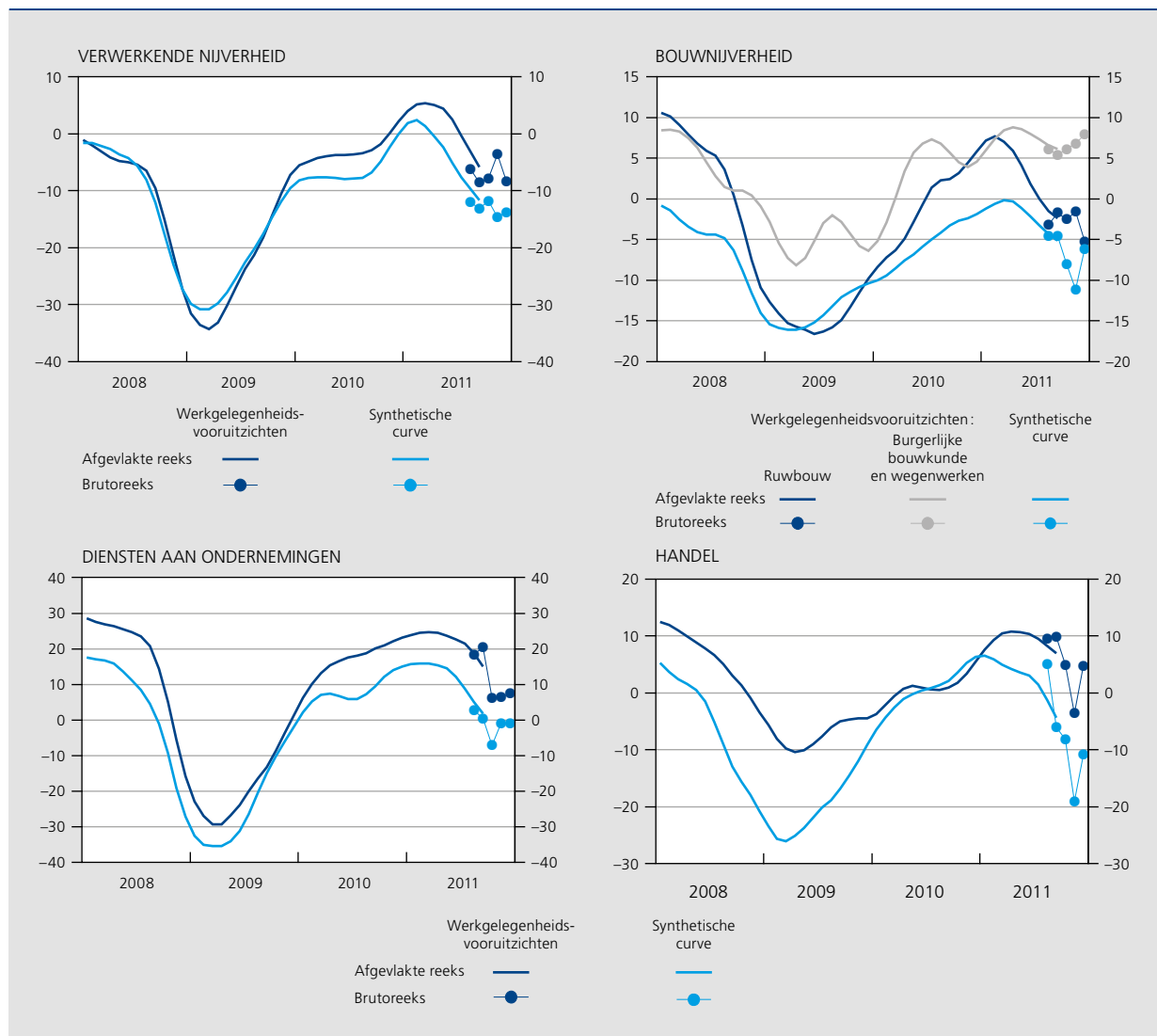
het verslagjaar op 1,8 % uitkwam. Door de aard van de werkzaamheden in de bouwnijverheid vormt het beroep op tijdelijke werkloosheid er een kernelement van de arbeidsorganisatie. In de bouw nam het gebruik ervan gedurende de laatste twee kwartalen van 2010 sterk toe, gevolgd door een forse vermindering in het eerste kwartaal van het verslagjaar. Deze bewegingen, die samenhangen met de weersomstandigheden, verklaren waarom de arbeidsproductiviteit en de arbeidsduur in deze sector op kwartaalbasis zo volatiel waren.

Ten slotte zijn de niet-marktdiensten veel minder afhankelijk van de conjunctuur. Deze diensten worden hier gedefinieerd in de ruime zin omdat ze de overheid, het onderwijs, de gezondheidszorg, de maatschappelijke dienstverlening en de overige diensten omvatten en aldus bijna een kwart van de toegevoegde waarde van de totale economie uitmaken. De bedrijvigheid bleef er op jaarbasis ongeveer even sterk groeien als tijdens het jaar voordien, namelijk met gemiddeld 2 % tijdens de eerste helft van 2011. Deze ontwikkelingen gingen niet gepaard met noemenswaardige veranderingen in de individuele arbeidsduur, en de productiviteit ging in 2011 slechts licht omhoog, zodat ze vooral doorwerkten in de werkgelegenheid, die in 2010 met

gemiddeld 1,8 % en tijdens de eerste drie kwartalen van 2011 met 1,3 % toenam.

Na een twee jaar durende herstelfase, waren de voornaamste zichtbare gevolgen van de recessie voor de bedrijvigheid en voor de werkgelegenheid medio 2011 dus weggeëbd. De effecten ervan waren echter nog niet integraal weggewerkt toen de conjunctuur onverhoeds verslechterde. Het conjunctuurklimaat begon tijdens het voorjaar geleidelijk te verzwakken, tegen de achtergrond van een wereldwijde vertraging; vanaf de zomer ging de conjunctuur vervolgens sterker achteruit, wegens de toenemende spanningen op de markten voor effecten van de overheidsschuld in het eurogebied en de politieke

GRAFIEK 29 CONJUNCTUURINDICATOREN VOOR DE BELANGRIJKSTE BEDRIJFSTAKKEN
(seizoengezuiverde gegevens)

Bron: NBB.

onzekerheid in België. In enkele maanden tijd liep de synthetische conjunctuurindicator van de Bank dan ook aanzienlijk terug, en zakte deze snel onder zijn langetermijngemiddelde. Die daling breidde zich geleidelijk naar alle bedrijfstakken uit.

In de verwerkende nijverheid ging het algemeen bedrijfsklimaat er vanaf het begin van het voorjaar op achteruit. Tussen maart en augustus 2011 daalde de synthetische curve van een saldo ruim boven het langetermijngemiddelde tot een lager peil, zonder echter te zakken tot de laagtepunten van de laatste recessie. Die verslechtering is deels te verklaren door de minder gunstige beoordeling van de orders vanuit het buitenland, in het licht van een steeds sterkere vertraging van het handelsverkeer. Bovendien woog de toegenomen ongerustheid gedurende de zomer zwaar op de in de tweede helft van het jaar geformuleerde vraagvooruitzichten, wat de daling van de synthetische indicator in de hand werkte en de werkgelegenheidsvooruitzichten drukte.

De verslechtering van de conjuncturele situatie werd ook voelbaar, zij het geleidelijker, in de meer op de binnenlandse markt gerichte bedrijfstakken. In de handel verliep de kentering in het vertrouwen in twee fases. De synthetische curve onderging een eerste daling in de lente: blijkbaar zagen de handelaars, die aan het begin van het jaar werden verrast door een veel lagere particuliere consumptie dan verwacht, zich verplicht de afzetvooruitzichten tijdens het tweede kwartaal neerwaarts te herzien. Aan het einde van de zomer liep de curve sterker terug als gevolg van een daling van de vraagvooruitzichten, die een teken was van de omvang van de schok die werd veroorzaakt door de overheidsschuldencrisis en het besmettingseffect ervan op de reële sfeer van de Belgische economie. De werkgelegenheidsvooruitzichten in de handel gingen er in het laatste kwartaal van het verslagjaar op achteruit.

De diensten aan ondernemingen, waarvan de activiteit zowel afhankelijk is van de groei in de industrie als van de dynamiek van de binnenlandse markt, bleven niet gespaard van de verslechtering van het algemeen bedrijfsklimaat. De indicatoren daalden er oorspronkelijk weliswaar gematigder en minder snel dan in de industrie, maar nadien, in de zomer, versnelde die daling aanzienlijk, gelijktijdig met de scherpere daling van de indicatoren

in de handel. De werkgelegenheidsvooruitzichten in de diensten aan ondernemingen, die onder meer de uitzendarbeid omvatten, gingen er in de tweede helft van het jaar eveneens op achteruit.

In de bouwnijverheid hadden meer specifiek twee elementen een neerwaartse invloed op het verloop van de productie in het tweede halfjaar. Enerzijds ondervonden de ondernemingen uit de bouwnijverheid de weerslag van de stopzetting van de in het kader van het herstelplan genomen tijdelijke maatregelen, nadat ze eerst voordeel hadden getrokken van de gunstige effecten ervan, wat de bedrijvigheid in 2010 en begin 2011 flink in de hand had gewerkt. Anderzijds voelde de bouwnijverheid, net als alle andere bedrijfstakken van de economie, de algemene verslechtering van het bedrijfsklimaat en de economische vooruitzichten. In die omstandigheden ging de toestand in de bouwnijverheid er vanaf de zomer fors op achteruit. Die tendens was vooral merkbaar in de ruwbouw, vooral die van woningen. Daarentegen bleven de burgerlijke bouwkunde en de wegenwerken relatief gespaard, dankzij met name de investeringen van de lokale overheden. Deze tweedeling wordt ook bevestigd door de werkgelegenheidsvooruitzichten voor de laatste kwartalen van 2011, die wijzen op een scherpe daling in de ruwbouw, in tegenstelling tot de burgerlijke bouwkunde en de wegeninfrastructuur.

De conjuncturomslag, zoals gepercipieerd door de bedrijfsleiders, uitte zich vanaf het derde kwartaal effectief in een verzwakking van de bedrijvigheid die, volgens de statistieken die rechtstreeks de productie meten, weliswaar relatief beperkt bleef. Zo kromp het bbp op kwartaalbasis met 0,1%, waardoor er een einde kwam aan negen opeenvolgende kwartalen van stijging. De inzinking was zelfs sterker in de industrie en in de bouwnijverheid, aangezien de toegevoegde waarde er met respectievelijk 0,3 en 0,8% verminderde. In de dienstensector stabiliseerde de bedrijvigheid zich: de daling met 0,3% van de toegevoegde waarde van de marktdiensten werd immers gecompenseerd door de verdere groei van de bedrijvigheid in de niet-marktdiensten, die 0,5% bedroeg.

Volgens de raming voor het vierde kwartaal ging de bedrijvigheid er verder op achteruit met 0,2%, zodat de Belgische economie in een recessie terecht kwam.

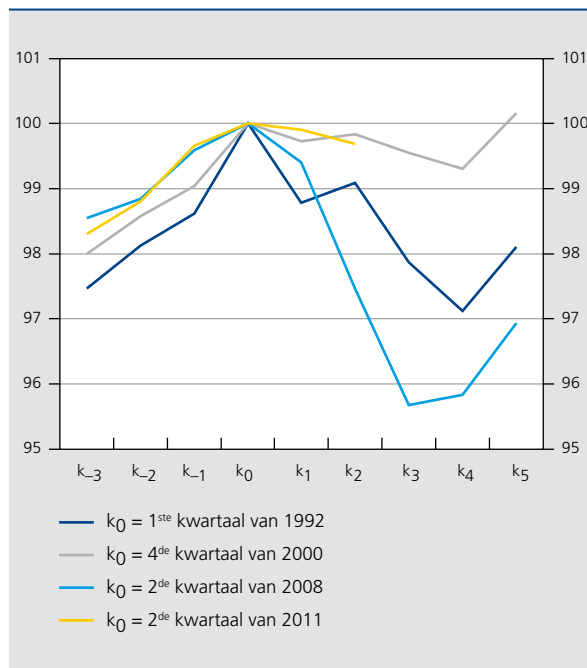
Kader 3 – De verslechtering van het conjunctuurklimaat in 2011 uit een historisch oogpunt

De uit de maandelijkse enquêtes van de Bank afgeleide conjunctuurindicatoren zijn in de loop van 2011 fors gedaald, wat wees op een bruuske verslechtering van de conjunctuursituatie. Om de intensiteit ervan te beoordelen, worden de bewegingen van de indicatoren in dit Kader vergeleken met die tijdens fases van laagconjunctuur in de laatste twee decennia. De analyse heeft betrekking op het verloop van de maandelijkse synthetische indicator van de vier grote bedrijfstakken – namelijk de verwerkende nijverheid, de handel, de diensten aan ondernemingen en de bouwnijverheid – in de periode rond het tijdstip waarop het bbp een piek bereikte vóór de recessie aanving. Tijdens de afgelopen twintig jaar werden dergelijke pieken opgetekend in het eerste kwartaal van 1992, het vierde kwartaal van 2000 en het tweede kwartaal van 2008. In 2011 werd een hoogtepunt bereikt in het tweede kwartaal.

Aan de hand van een dergelijke vergelijking kan, enerzijds, de huidige kentering uit een historisch oogpunt worden beschouwd en kunnen, anderzijds, bepaalde conclusies worden getrokken over de conjunctuursituatie aan het einde van 2011. Van meet af aan moet worden vastgesteld dat elke fase waarin de bedrijvigheid terugloopt, specifieke kenmerken vertoont, zowel qua duur en intensiteit als qua oorzaken. Op grond van de omvang van de bbp-daling was de grote recessie van 2008-2009 uiteraard de ernstigste en was de recessie van 1992-1993 meer uitgesproken dan die van 2001. In 2011 was de daling van het bbp, volgens de ramingen, gematigd tijdens de tweede helft van het jaar. Op basis van de maandelijkse conjunctuurindicatoren, die beschikbaar zijn tot januari 2012, kan in zekere mate worden ingeschat hoe deze beweging zich zal ontwikkelen, maar men mag niet uit het oog verliezen dat hun voorspellingskracht beperkt blijft tot de zeer korte termijn.

BBP BIJ RECESSIES

(indexcijfers naar volume, kwartaal vóór de daling van het bbp = 100; voor seizoen- en kalenderinvloeden gezuiverde gegevens)

Bron: INR.

De afname van de synthetische curven in 2011 volgde een soortgelijk profiel als tijdens de eerste fase van de recessie in 2008, met name in de industrie en in de diensten aan ondernemingen. In deze twee bedrijfstakken liep de synthetische indicator gedurende het tweede en het derde kwartaal van 2011 even sterk terug als in de overeenstemmende periode van 2008. Tijdens die periode bleven de indicatoren in het vierde kwartaal echter zeer uitgesproken dalen als gevolg van de verlamming van een deel van de internationale handel en van de

SYNTHETISCHE CURVEN VAN DE VIER BELANGRIJKSTE BEDRIJFSTAKKEN VAN DE BELGISCHE ECONOMIE ⁽¹⁾

(gestandaardiseerde maandgegevens ⁽²⁾)

Bron: NBB.

(1) De grafieken vangen aan zes maanden vóór het bbp voorafgaand aan de recessie zijn piek (k_0) bereikte, te weten respectievelijk in juli 1991, april 2000 en oktober 2007. Voor de huidige periode begint de reeks in oktober 2010.

(2) Originele brutoreeksen, verminderd met hun gemiddelde en gedeeld door hun standaardafwijking.

(3) De indicatoren voor de diensten aan ondernemingen zijn pas vanaf 1995 beschikbaar.

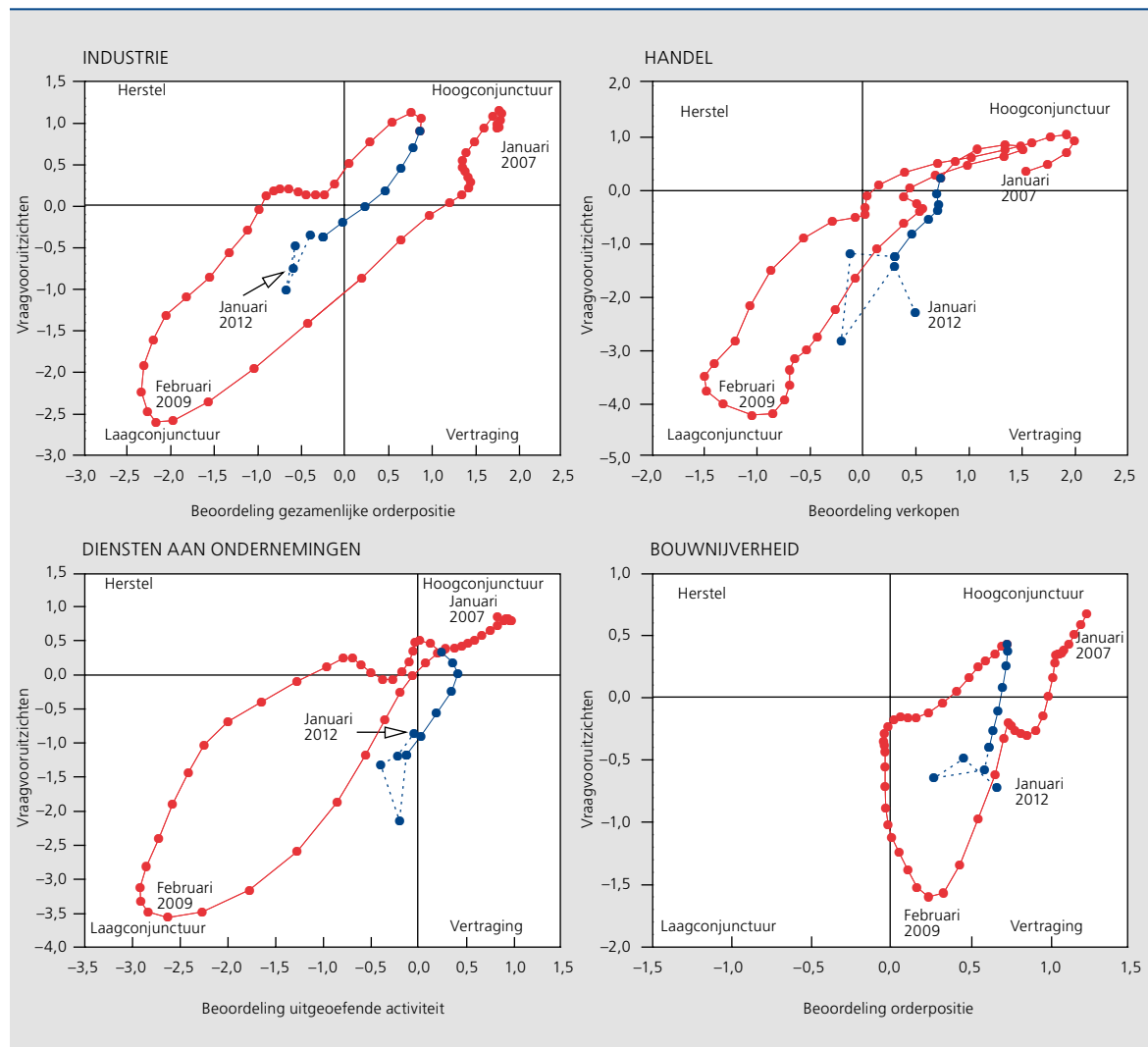

inspanningen van de ondernemingen om hun kosten in de loop van de recessie te verlagen, inclusief voor de onderaannemers. In het vierde kwartaal van 2011 deed een dergelijke scherpe daling zich niet voor.

Daartegenover is de conjunctuur in het laatste kwartaal van 2011 blijkbaar even sterk verslechterd als aan het einde van 2008 in de branches die meer rechtstreeks op de huishoudens zijn gericht, namelijk de bouwnijverheid en, vooral, de handel. Dit verschil tussen de bedrijfstakken illustreert de meer interne aard van de oorzaken van de conjunctuurverslechtering, namelijk de toename van de onzekerheid naar aanleiding van de overheidsschuldencrisis en de verwachte effecten van de begrotingsconsolidatie.

CONJUNCTUURUURWERK VOOR DE INDUSTRIE, DE HANDEL, DE BOUWNIJVERHEID EN DE DIENSTEN AAN ONDERNEMINGEN

(gestandaardiseerde⁽¹⁾ en seizoengezuiverde maandgegevens)

Bron: NBB.

(1) Originële reeksen, verminderd met hun gemiddelde en gedeeld door hun standaardafwijking. De gegevenspunten worden vastgesteld op basis van de afgevlakte reeksen met betrekking tot de deelvragen 'vraagvooruitzichten' en 'beoordeling van de gezamenlijke orderpositie en/of verkopen'. Vanaf oktober 2011 werden de gegevenspunten verkregen op basis van de brutoreeksen (in stippellijn op de grafiek).

Het conjunctuuruurwerk of de *business cycle clock*, die de fase van de economische cyclus aangeeft door een onderscheid te maken tussen situaties van laag- en hoogconjunctuur of van vertraging en opleving, bevestigt gedeeltelijk de ernst van de verslechtering van het bedrijfsklimaat in 2011. Wordt de kwalitatieve informatie over de driemaands vooruitzichten ten aanzien van de vraag getoetst aan die over de beoordeling van de orderpositie, dan blijkt immers dat de industrie, de diensten aan ondernemingen en de handel aan het einde van de zomer van 2011 een fase van laagconjunctuur ingingen.

Hoewel die overgang onmiskenbaar tot uiting kwam in het conjunctuuruurwerk, daalden de indicatoren tot eind 2011 niet even sterk als in 2008-2009. De verslechtering van de beoordeling van de orderpositie of de verkopen bleef immers gematigder, net als de afname van de vooruitzichten ten aanzien van de vraag. Hoewel de indicatoren niet tot historische minima terugliepen, was de snelheid en omvang van hun daling niettemin opmerkelijk.

3.2 Aanbod van en vraag naar arbeid

Gemiddeld over 2011 nam de binnenlandse werkgelegenheid met 56 000 eenheden toe, bijna anderhalve keer zoveel als de nettobanencreatie in 2010. In 2009, daarentegen, gingen, tegen de achtergrond van de grote recessie, 8 000 banen verloren. Er kwamen 46 000 loontrekkenden bij, en nagenoeg 10 000 zelfstandigen.

Er zij evenwel beklemtoond dat een aanzienlijk deel van deze nieuwe arbeidsplaatsen in een of ander opzicht financieel door de overheid werd ondersteund in het kader van, onder meer, het beleid ten voordele van de verschillende bevolkingsgroepen die niet in dienst worden genomen onder de normale bezoldigingsvoorwaarden. Zo is er de voortdurende toename van het aantal werknemers, in casu vooral laaggeschoolde arbeidsters, die onder het

TABEL 3 AANBOD VAN EN VRAAG NAAR ARBEID
(jaargemiddelden; veranderingen, tenzij anders vermeld; in duizenden personen)

	2007	2008	2009	2010	2011 r	<i>p.m.</i> 2011 r, niveau
Bevolking op arbeidsleeftijd ⁽¹⁾	70	62	50	46	39	7 210
Beroepsbevolking	20	54	44	51	36	5 171
Nationale werkgelegenheid	73	80	-6	38	56	4 626
Grensarbeiders	2	1	1	1	0	79
Binnenlandse werkgelegenheid	71	79	-8	37	56	4 547
Zelfstandigen	7	10	4	6	10	736
Loontrekkenden	65	69	-12	31	46	3 811
Conjunctuurgevoelige sectoren ⁽²⁾	50	46	-36	6	29	2 385
Overheid	7	10	12	7	-2	799
Overige diensten ⁽³⁾	7	13	12	18	19	627
Werkloosheid ⁽⁴⁾	-53	-26	51	14	-20	545

Bronnen: FPB, INR, RVA, NBB.

(1) Bevolking van 15 tot 64 jaar.

(2) Landbouw, industrie, bouwnijverheid, productie en distributie van elektriciteit, gas, stoom en gekoelde lucht, productie en distributie van water, afval- en afvalwaterbeheer en sanering, groot- en detailhandel, reparatie van auto's en motorfietsen, vervoer en opslag, verblijfsaccommodatie en restaurants, informatie en communicatie, financiële activiteiten en verzekeringen, exploitatie van en handel in onroerend goed, vrije beroepen en wetenschappelijke en technische activiteiten, en administratieve en ondersteunende diensten.

(3) Gezondheidszorg, maatschappelijke dienstverlening en andere dienstverlening.

(4) Niet-werkende werkzoekenden, bestaande uit de uitkeringsgerechtigde volledig werklozen (exclusief de niet-werkzoekende oudere werklozen), alsook de andere verplicht of vrijwillig ingeschreven werkzoekenden. De reeds in de werkgelegenheid opgenomen PWA-werknemers werden uit dit totaal geweerd.

stelsel van de dienstencheques vallen, alsook de stijging van het aantal nieuwe arbeidscontracten in het kader van de activering van het win-winplan. Deze maatregel, die in juni 2010 werd ingevoerd, ondersteunt bij de werklozen vooral de laaggeschoolde jongeren, de 50-plussers en de langdurig werkzoekenden. Hij grijpt in op twee vlakken: enerzijds blijft de werkloosheidsuitkering van werkzoekenden gedurende maximaal twaalf maanden gehandhaafd, waarbij de werkgever de bezoldiging van de nieuw indienstgenomene met eenzelfde bedrag mag vermindere; anderzijds worden de socialezekerheidsbijdragen van de werkgevers verlaagd. Eind 2010 waren in het kader van de win-winregeling om en nabij 30 000 contracten afgesloten. In december 2011 was dat aantal opgelopen tot 54 000. Ook de ondernemingen uit de branches gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening, waarvan de activiteit goeddeels berust op overheidsfinanciering, hebben in hoge mate bijgedragen tot de expansie van de werkgelegenheid. In 2011 kwamen er in die branches 19 000 personeelsleden bij, in het verlengde van een tendens die op het hoogtepunt van de crisis niet verzwakte. De werkgelegenheid bij de overheid en het onderwijs, daarentegen, liep in 2011 voor het eerst sedert 1997 licht terug, met 2 000 eenheden.

In 2011 werd bevestigd dat de groei van het aantal zelfstandigen opnieuw aantrok, na de aanzienlijke vertraging in 2009. Zoals in het verleden reeds was vastgesteld, werd deze ontwikkeling wellicht in de hand gewerkt door de inschrijving, in de handelsregisters, van uit nieuwe lidstaten van de EU afkomstige ingezetenen. Het waren in casu Bulgaarse en Roemeense staatsburgers, van wie de landen in 2007 tot de EU toetraden, die aldus de mogelijkheid zagen de verplichting te omzeilen dat ze over een arbeidsvergunning dienden te beschikken om in België als loontrekkenden aan de slag te kunnen. Deze tijdelijke regel, die derogerde aan het gemeenschappelijk Europees recht, moet voorkomen dat de arbeidsmarkten van de oude lidstaten uit balans worden gebracht. Aanvankelijk was hij van kracht tot eind 2011, maar hij is verlengd tot eind 2013. Hetzelfde gold tot in mei 2009 voor de Poolse staatsburgers en voor die van de andere lidstaten die in 2004 tot de EU waren toetreden. Het jaar vóór deze toetreding telde België zodoende 1 400 Poolse zelfstandigen; in 2009, het jaar dat de overgangsmaatregel die op hen van toepassing was, werd afgeschaft, waren er dat 7 500. Sedertdien is hun aantal overwegend stabiel gebleven. In 2010 waren bijna 12 000 zelfstandigen afkomstig uit Bulgarije of Roemenië, tegen iets minder dan 2 700 in 2006. Net als de Poolse zelfstandigen vóór hen, zijn ze voornamelijk actief in de bouwsector. Hoewel ze snel in aantal zijn gestegen, bleef hun aanwezigheid al met al beperkt, aangezien in 2010 slechts 2,7 % van de zelfstandigen afkomstig was uit een van de twaalf nieuwe

lidstaten van de EU. Ter vergelijking: de staatsburgers van de andere EU-landen, met uitzondering van België, maakten in 2010 5,6 % van de zelfstandigen uit.

Gemiddeld over de eerste drie kwartalen van 2011 bedroeg de werkgelegenheidsgraad voor de 20-64-jarigen 67,2 %, dat is ietwat lager dan het niveau van vóór de crisis, en een flink eind onder de doelstelling van 73,2 % waaraan België zich voor deze leeftijdscategorie heeft gecommitteerd in het kader van de EU2020-strategie. Om deze algemene doelstelling te halen, moet de arbeidsmarktparticipatie van verschillende bevolkingsgroepen die momenteel ondervertegenwoordigd zijn op de arbeidsmarkt, aanzienlijk worden opgevoerd. Zo moet de werkgelegenheidsgraad voor vrouwen met 8 procentpunt naar omhoog om tegen 2020 69,1 % te bedragen en die voor de 55-64-jarigen zou moeten stijgen tot 50 %, tegen gemiddeld 38,6 % tijdens de eerste drie kwartalen van 2011. Bovendien moet het verschil tussen de werkgelegenheidsgraden van de niet-EU-staatsburgers en de Belgen slinken tot minder dan 16,5 procentpunt, terwijl het in de eerste negen maanden van 2011 gemiddeld 28,6 procentpunt beliep. Slechts 39,9 % van de niet-EU-staatsburgers heeft een baan, waardoor België zich onderaan het Europese klassement bevindt. Het probleem geldt vooral voor de grote steden waar deze buitenlandse nationaliteiten het sterkst vertegenwoordigd zijn.

Ofschoon de Belgische arbeidsmarkt stevig weerstand bood, werden sommige bevolkingscategorieën zwaarder door de crisis getroffen dan andere. Ook tijdens de herstelfase waren duidelijke verschillen merkbaar, vooral tussen de geslachten. De mannen, die vaker werkzaam zijn in conjunctuurgevoelige bedrijfstakken zoals de nijverheid of de bouw, zagen tijdens de crisis hun werkgelegenheidsgraad sterker teruglopen; in 2011 nam deze verder af met 0,5 procentpunt tot 72,8 %. Ter vergelijking: de werkgelegenheidsgraad van de vrouwen, die sterk aanwezig zijn in de dienstensectoren, nam tijdens de grote recessie slechts in zeer geringe mate af en sedert 2010 gaat hij opnieuw in stijgende lijn, daarbij aansluitend bij zijn langetermijntrend. Deze laatste wordt ondersteund door een cohorte-effect: de jongste groepen van de vrouwelijke bevolking zijn steeds hoger opgeleid en deze vrouwen nemen méér en langer deel aan het beroepsleven. In de eerste drie kwartalen van 2011 beliep de werkgelegenheidsgraad van de vrouwen 61,5 %, dat is 5,4 procentpunt hoger dan in de overeenstemmende periode van 2000. Hij blijft evenwel ongeveer 11 punt onder die van de mannen.

De opsplitsing naar leeftijd toont dat het aandeel van de jongeren – hier gedefinieerd als de 20-29-jarigen – die werk hebben, opnieuw ietwat verkleinde, namelijk tot

TABEL 4 WERKGELEGENHEIDSGRAAD NAAR CATEGORIE

(in % van de 20-64-jarigen, periodegemiddelden)

	2000	2008	2009	2010	Eerste drie kwartalen		Doel- stellingen 'EU2020'
					2010	2011	
Totaal	65,8	68,0	67,1	67,6	67,3	67,2	73,2
Naar geslacht							
Vrouwen	56,0	61,3	61,0	61,6	61,3	61,5	69,1
Mannen	75,5	74,7	73,2	73,5	73,4	72,8	-
Naar leeftijd							
Van 20 tot 29 jaar	66,0	64,5	61,8	61,0	60,7	60,2	-
Van 30 tot 54 jaar	76,7	80,5	79,9	80,5	80,2	79,8	-
Van 55 tot 64 jaar	26,3	34,5	35,3	37,3	37,2	38,6	50,0
Naar nationaliteit							
Belg	67,2	69,1	68,4	68,8	68,6	68,5	-
Staatsburgers van overige EU-landen	-	65,4	62,4	65,0	64,2	64,7	-
Overige	-	42,1	40,9	40,4	41,2	39,9	< 16,5 ⁽¹⁾
Naar gewest							
Brussel	59,7	60,2	59,5	59,2	58,8	58,6	-
Vlaanderen	69,4	72,3	71,5	72,1	71,9	71,6	76,0 ⁽²⁾
Wallonië	61,1	62,8	61,7	62,2	61,9	62,0	-

Bron: ADSEI.

(1) Verschil, in procentpunt, tussen de werkgelegenheidsgraad van de Belgen en die van de niet-EU-staatsburgers.

(2) Vrijwillig vastgelegde doelstelling in het kader van het 'Pact 2020 – Vlaanderen in actie'.

gemiddeld 60,2 % over de eerste drie kwartalen van 2011. Hoewel de daling minder erg was dan tijdens de twee voorgaande jaren, is de werkgelegenheidsgraad van deze leeftijdscategorie er ten opzichte van 2008 niettemin met 4,2 procentpunt op achteruitgegaan. De jongeren zijn dus blijkbaar de grootste slachtoffers van de crisis. Daar zijn verschillende redenen voor. Om te beginnen, hebben ze bij de aanvang van hun loopbaan vaker een tijdelijk arbeidscontract. Dat geldt voor een kwart van de 20-24-jarigen, tegen 7 % voor de 20-64-jarigen. Bovendien hebben ze bij hun werkgever minder specifiek menselijk kapitaal geaccumuleerd en, ingeval ze over een contract voor onbepaalde duur beschikken, valt het, volgens de regelgeving in verband met de anciënniteit die in aanmerking wordt genomen voor de berekening van de ontslagvergoeding, minder duur uit jongeren te ontslaan dan oudere collega's. Tijdens de herstelfase, ten slotte, ondervinden deze werkloos geworden jongeren op de arbeidsmarkt de concurrentie van de pas afgestudeerden, zonder dat ze zich noodzakelijkerwijs kunnen beroepen op veel ervaring. Het risico is dus reëel dat er een 'verloren generatie' van de grote recessie ontstaat. Ook het feit dat er een steeds groter aandeel van de jongeren, vooral vrouwen, hogere studies volgt en

gedurende die periode niet werkt, drukt de werkgelegenheidsgraad van deze leeftijdscategorie. Teneinde rekening te houden met dit verschijnsel, dat positief bijdraagt tot de toekomstige arbeidsmarktparticipatie en tot de economische groei, beoogt de in het kader van de nieuwe EU2020-strategie gedefinieerde referentiewerkgelegenheidsgraad de 20-64-jarigen, en niet langer de 15-64-jarigen, zoals voorheen.

De werkgelegenheidsgraad van de 55-64-jarigen, daarentegen, is in 2011 blijven stijgen. Gemiddeld over de eerste drie kwartalen werd een toename met 1,5 procentpunt opgetekend ten opzichte van de overeenstemmende periode een jaar eerder. Deze onafgebroken stijging, ook tijdens de recessie, kan worden toegeschreven aan onder meer de intensere arbeidsmarktparticipatie van de vrouwen uit deze leeftijdscategorie, aan de maatregelen die werden genomen om de kansen op vervroegd vertrek te beperken en aan een intensiever gebruik van de regelingen die een geleidelijke vermindering van de arbeidsduur mogelijk maken voor de personen die het einde van hun loopbaan naderen, waardoor deze laatste worden aangemoedigd om langer op de arbeidsmarkt aanwezig te blijven. De werkgelegenheidsgraad van deze

leeftijdsgroep bereikte aldus 38,6%, wat neerkomt op een stijging met meer dan 12 procentpunt ten opzichte van het jaar 2000. Dit percentage blijft evenwel ver onder het EU-gemiddelde, dat bijna 48% bedraagt, en van het doel dat België zich voor 2020 heeft gesteld, namelijk 50%.

Op regionaal niveau is de werkgelegenheidsgraad van de 20-64-jarigen in Wallonië stabiel gebleven op 62%. In Brussel is hij licht gedaald, tot 58,6%, en ook in Vlaanderen was dat het geval, namelijk tot 71,6%. Vlaanderen is het enige gewest waar de overheid zichzelf een doel heeft gesteld dat in de lijn ligt van de Europese strategie die wil dat tussen nu en 2020 ten minste drie Europeanen op vier een baan hebben. Voor Vlaanderen komt het erop aan tegen dan een verhouding van 76% te realiseren.

Na de piek van het midden van de jaren 2000 is de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd, volgens de traditionele definitie de groep van de 15-64-jarigen, in 2011 verder vertraagd. Er kwamen 39 000 eenheden bij, dat is

8 000 minder dan in 2010. Debet aan deze achteruitgang was voornamelijk de dynamiek die eigen is aan de twee uitersten van de leeftijds piramide van deze bevolking. Er is inderdaad een daling vastgesteld van het aantal 15-19-jarigen die de beroepsleeftijd bereiken en een toename van de uittredingen na de leeftijd van 64 jaar. Ondanks een lichte stijging van de participatiegraad, kromp de groei van de beroepsbevolking ten opzichte van 2010, zodat ze beperkt bleef tot 36 000 personen. De beroepsbevolking omvat de werkenden en de werkzoekenden. Door de forse groei van de werkgelegenheid, liep de werkloosheid terug. Het was de eerste daling op jaarbasis sedert 2008. Volgens de statistieken van de RVA is het aantal niet-werkende werkzoekenden ten opzichte van 2010 met ongeveer 20 000 personen geslonken. Gemiddeld over het jaar telde België niettemin nog zo'n 545 000 werkzoekenden.

De geharmoniseerde werkloosheidsgraad, afkomstig van de arbeidskrachtentelling, vergelijkt het aantal niet-werkende werkzoekenden in de betekenis van het IAB – dat zijn de werkzoekenden die actief op zoek zijn naar een

TABEL 5 WERKLOOSHEIDSGRAAD NAAR CATEGORIE
(in % van de beroepsbevolking tussen 15 en 64 jaar, periodegemiddelden)

	2000	2008	2009	2010	Eerste drie kwartalen	
					2010	2011
Totaal	7,0	7,0	8,0	8,4	8,5	7,2
Naar geslacht						
Vrouwen	8,7	7,6	8,1	8,6	8,7	7,2
Mannen	5,8	6,5	7,8	8,2	8,3	7,2
Naar leeftijd						
Van 15 tot 24 jaar	17,5	18,0	21,9	22,4	22,8	19,5
Van 25 tot 54 jaar	6,1	6,1	6,8	7,3	7,5	6,3
Van 55 tot 64 jaar	3,0	4,4	5,1	4,6	4,7	4,3
Naar opleidingsniveau						
Ten hoogste lager secundair	11,1	12,5	13,7	15,4	15,2	14,3
Ten hoogste hoger secundair	6,8	7,0	8,1	8,2	8,5	6,8
Hoger	3,3	3,6	4,5	4,5	4,5	3,8
Naar nationaliteit						
Belg	6,2	6,3	7,1	7,5	7,6	6,3
Staatsburgers van overige EU-landen	–	9,1	11,0	11,0	11,1	10,6
Overige	–	27,4	29,5	30,6	30,8	27,4
Naar gewest						
Brussel	14,0	16,0	15,9	17,4	17,4	16,5
Vlaanderen	4,3	3,9	5,0	5,2	5,5	4,5
Wallonië	10,3	10,1	11,2	11,5	11,4	9,4

Bron: ADSEI.

baan en die beschikbaar zijn op de arbeidsmarkt – met de beroepsbevolking. Die werkloosheidsgraad bedroeg in 2011 7,3% van de beroepsbevolking, wat een duidelijke daling is ten opzichte van die van 8,4% in 2010; zodoende bevond hij zich opnieuw in de buurt van zijn niveau van vóór de crisis. Alle categorieën werkzoekenden hebben, zij het in verschillende mate, voordeel getrokken van die verbetering, onder meer de vrouwen van wie de werkloosheidsgraad vergelijkbaar is geworden met die van de mannen. Voor sommige bevolkingsgroepen blijft de situatie niettemin zorgwekkend. Tijdens de eerste drie kwartalen van 2011 was aldus meer dan één op vier actieve niet uit een EU-land afkomstige buitenlanders op zoek naar werk. Voor de jongeren onder de 25 jaar was die verhouding één op vijf. Tot slot was 14,3% van de actieven met ten hoogste een diploma lager secundair onderwijs op zoek naar werk, dat is bijna vier keer meer dan de afgestudeerden van het hoger onderwijs. De werkloosheidsgraad vertoonde in de drie gewesten een neerwaartse tendens, maar er bleven grote onderlinge verschillen bestaan: gemiddeld beschouwd over de eerste drie kwartalen van het verslagjaar telde Brussel 16,5% werkzoekenden, Wallonië 9,4% en Vlaanderen 4,5%.

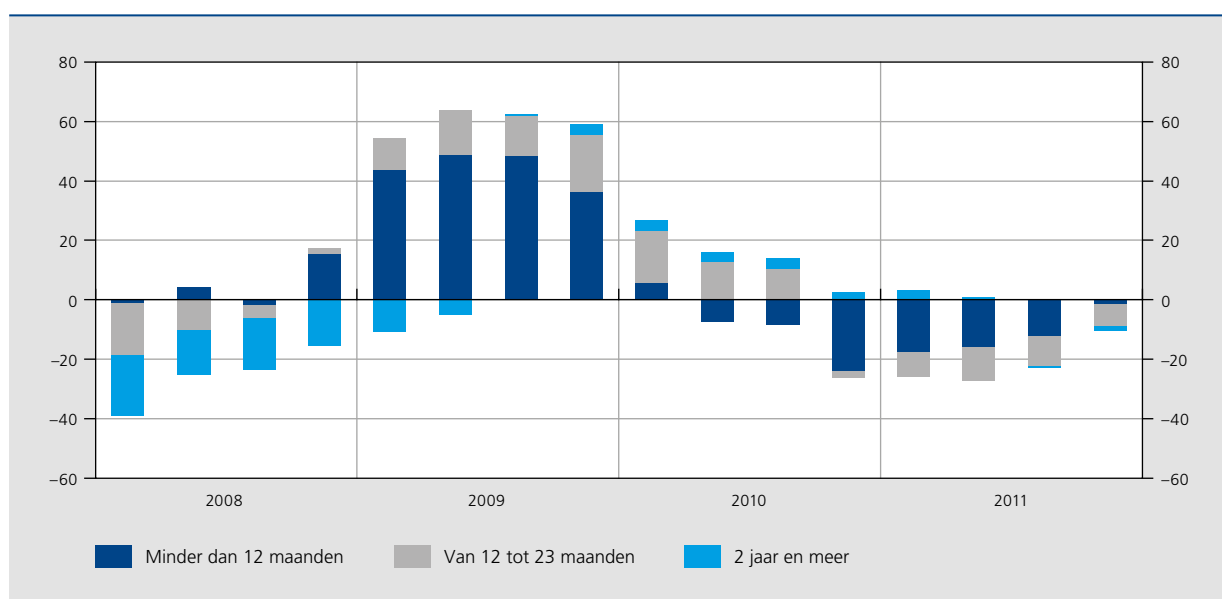
De vermindering van de werkloosheid was niet enkel voelbaar bij de kortstondig werklozen – ook al had deze groep er het meeste baat bij vanwege, enerzijds, de vertraging in de instroom van nieuwe werkzoekenden en, anderzijds, de toename van de uitstroom. Ook het aantal personen dat

langer dan één jaar werkloos was, werd kleiner. De blijvende impact van de grote recessie op de Belgische arbeidsmarkt lijkt beperkt te zijn gebleven dankzij, met name, de maatregelen die de zogenoemde risicogroepen helpen om heringeschakeld te worden en de controles op het actief zoekgedrag naar werk. De duidelijke toename, in 2009, van het aantal kortstondig werklozen vertaalde zich een jaar later immers niet in een evenredige stijging van het aantal personen die tussen één en twee jaar werkloos waren. Het aantal langdurig werklozen – met andere woorden zij die meer dan twee jaar werkzoekend zijn – was in de loop van 2009 nog teruggelopen, toen de overige groepen reeds in stijgende lijn gingen, en op jaarbasis begon het vanaf het derde kwartaal 2009 op te lopen, voornamelijk als gevolg van de uitbreiding van de groep 55-60-jarigen voor wie, in tegenstelling tot de andere werkzoekenden, geen begeleidende en aan hun specifiek profiel aangepaste maatregelen van kracht waren. In de andere leeftijdscategorieën bleef het aantal personen dat langer dan twee jaar werkloos was, teruglopen. In de tweede helft van 2011 zorgde de afname van de groei van het aantal langdurig werklozen tussen 55 en 60 jaar evenwel voor een lichte daling over het geheel van deze categorie werkzoekenden, a priori zij die het moeilijkst heringeschakeld kunnen worden.

De groei – uitgedrukt als jaar-op-jaar wijzigingen om voor seizoeninvloeden te corrigeren – van het aantal niet-werkende werkzoekenden ging vanaf begin 2010 sterker vertragen en tijdens de laatste maanden van het jaar zakte

GRAFIEK 30 WERKLOOSHEID VOLGENS DUUR IN BELGIË

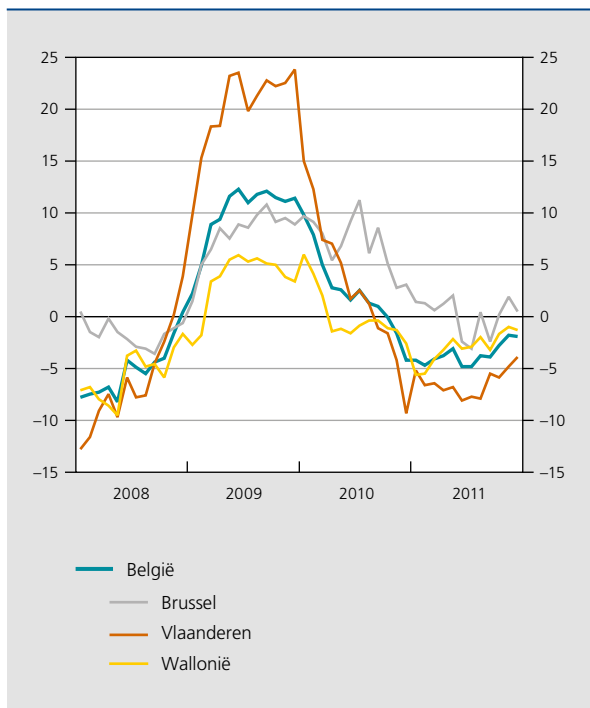
(veranderingen in duizenden personen t.o.v. de overeenstemmende periode van het voorgaande jaar, gegevens voor maart, juni, september en december)

Bron: RVA.

GRAFIEK 31 WERKLOOSHEID IN BELGIË EN IN DE GEWESTEN

(veranderingspercentages van het aantal niet-werkende werkzoekenden t.o.v. de overeenstemmende maand van het voorgaande jaar)

Bron: RVA.

de werkloosheid tot onder het niveau van het voorgaande jaar. De daling zette zich in 2011 voort. Het begin van die beweging, en ook het profiel en de omvang ervan, waren in de drie gewesten van het land niet identiek. Wallonië was het eerste gewest dat in 2010 op jaarbasis een daling van de werkloosheid optekende, en die trend hield in 2011 aan, zij het iets zwakker in de tweede helft van het jaar. In Vlaanderen, waar de werkgelegenheid veel conjunctuurgevoeliger is, daalde het aantal niet-werkende werkzoekenden pas vanaf september 2010 onder het niveau van het jaar tevoren. Tegenover de toename die in 2009 duidelijk sterker was dan in de andere gewesten, stond in 2011 een meer uitgesproken daling. In Brussel liet het aantal werkzoekenden in juni 2011 op jaarbasis voor het eerst sedert het uitbarsten van de crisis een teruggang optekenen. Toch bleef de daling er geringer dan in de andere gewesten en van kortere duur, aangezien de werkloosheid, op jaarbasis, vanaf oktober opnieuw beginnen toe te nemen is.

De statistieken van de regionale diensten voor arbeidsbemiddeling maakten in het vierde kwartaal gewag van een algemene vertraging in de daling van de werkloosheid, in het verlengde van het sedert de zomer opgetekende conjunctuurverloop. Uit de laatste beschikbare cijfers, voor december 2011, blijkt immers dat, voor het land in zijn geheel, het aantal niet-werkende werkzoekenden op jaarbasis met nog slechts 10 000 eenheden is geslonken, wat duidelijk minder is dan tijdens de voorgaande maanden.

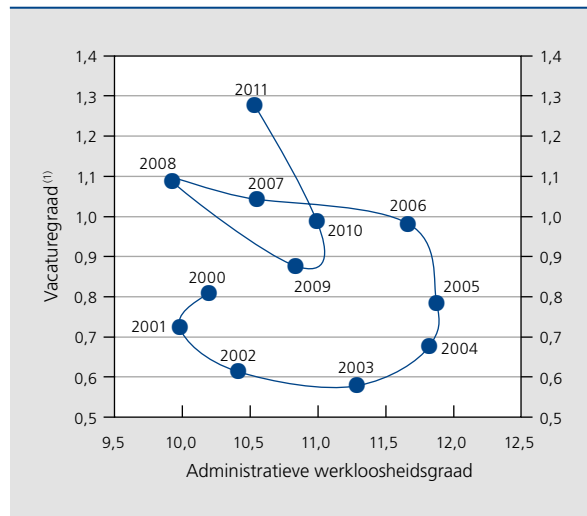
Kader 4 – Mismatches op de arbeidsmarkt

Het verloop van het matchingproces tussen het aanbod van en de vraag naar arbeid kan worden gevisualiseerd aan de hand van de Beveridgecurve. Deze stelt een negatief verband vast tussen de vacaturegraad en de werkloosheidsgraad, uitgedrukt in procenten van de beroepsbevolking. De onderliggende redenering is intuïtief: als het aantal vacante betrekkingen stijgt, vinden de werkzoekenden gemakkelijker een baan en neemt de werkloosheid af. Terwijl de cyclische factoren de mogelijke combinaties tussen het percentage vacante betrekkingen en de werkloosheidsgraad bepalen, met andere woorden de punten op de Beveridgecurve, verklaren de structurele en frictionele factoren de verschuivingen van de curve. Bijvoorbeeld: als het aanbod van en de vraag naar arbeid minder goed op elkaar worden afgestemd, verschuift de curve naar rechts, wat erop wijst dat voor eenzelfde percentage vacatures, de werkloosheidsgraad hoger zal liggen.

Het verband tussen de werkloosheidsgraad en het percentage vacatures wordt, wat België betreft, enkel nagegaan aan de hand van de statistieken met betrekking tot de vacatures die worden aangeboden door de regionale diensten voor arbeidsbemiddeling (dat zijn de aan het einde van elke maand openstaande werkaanbiedingen, die noch vervuld, noch geannuleerd zijn), die slechts een deel van het arbeidsaanbod in de economie vertegenwoordigen. Het beroep dat werkgevers op deze diensten doen, kan schommelen in de tijd en varieert onder meer volgens de grootte van de onderneming en het type van de gezochte profielen. Teneinde de concepten aanbod van en vraag naar arbeid op elkaar af te stemmen, wordt de werkloosheidsgraad gemeten aan de hand van administratieve gegevens, namelijk het aandeel, in de beroepsbevolking, van de uitkeringsgerechtigde volledig werklozen en van

BEVERIDGECURVE IN BELGIË

(in % van de beroepsbevolking, jaargemiddelden)

Bronnen : Actiris, FOREM, INR, RVA, VDAB, berekeningen van de NBB.

(1) Vacatures opgetekend door de regionale diensten voor arbeidsbemiddeling, met uitzondering van het arbeidsaanbod afkomstig van de uitzendkantoren en het arbeidsaanbod in het kader van gesubsidieerde programma's. Bij gebrek aan beschikbare gegevens vóór april 2009, werd het aantal vacante betrekkingen bij de FOREM geraamd op basis van de stromen voor de periode 2000-2009.

de andere bij de regionale diensten voor arbeidsbemiddeling verplicht of vrijwillig ingeschreven werkzoekenden. Deze inschrijvings- en toelatingsvoorwaarden zijn geen kenmerken van de werkzoekenden zoals ze worden geregistreerd in de op Europees niveau geharmoniseerde arbeidskrachtentellingen: de geharmoniseerde werkloosheidsgraad omvat slechts de personen die tijdens de beschouwde week geen baan hebben, beschikbaar zijn om te werken en hetzij actief werk hebben gezocht tijdens de laatste vier weken, hetzij reeds een baan hebben gevonden en binnen de drie volgende maanden aan de slag gaan.

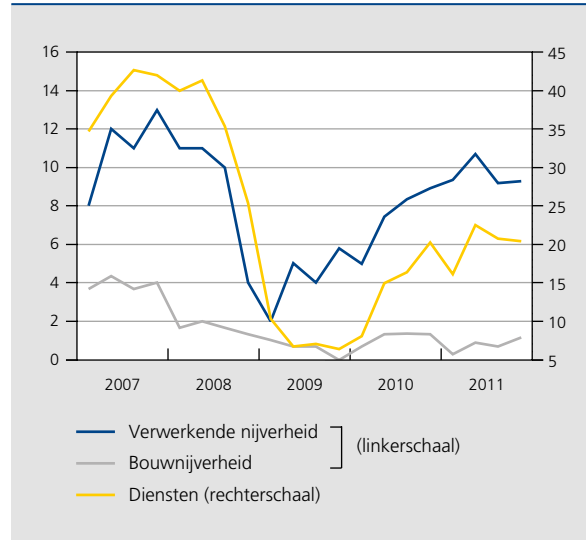
Op het ogenblik van de conjunctuurvertraging aan het begin van de jaren 2000, ging de daling van het percentage vacatures gepaard met een stijging van de werkloosheidsgraad. Het herstel vertaalde zich, zoals verwacht, in een omgekeerde beweging van deze variabelen. Tussen 2008 en 2009, ten tijde van de grote recessie, volgde dan een periode waarin het percentage vacatures afnam, terwijl het aandeel van de werkzoekenden toenam. Het herstel, dat werd gekenmerkt door een krachtige stijging van het percentage vacatures tot 1,3 arbeidsplaats voor 100 actieven, vertaalde zich echter, gemiddeld over 2011, in een slechts gematigde daling van de administratieve werkloosheidsgraad. Deze laatste bleef aldus boven zijn niveau van vóór de crisis. Er is sprake van een verschuiving van de Beveridgecurve naar buiten toe. Deze verslechtering van het matchingproces kan te maken hebben met onder meer een gebrek aan geografische mobiliteit vanwege de werkzoekenden of met niet-passende kwalificaties. Zodoende verscherpt het beeld van een Belgische arbeidsmarkt die zich onderscheidt door, enerzijds, een hoge werkloosheidsgraad en een aanzienlijke langdurige werkloosheid, die in 2011 36 % van het totaal uitmaakte en, anderzijds, een grote schaarste aan arbeidskrachten in sommige bedrijfstakken. Volgens de conjunctuurenquêtes van de Bank, is het aandeel van de ondernemingen die af te rekenen hebben met een schaarste aan geschoolde arbeidskrachten sedert begin 2010 snel vergroot in de verwerkende nijverheid en in de diensten, ook al deed zich in het derde kwartaal van 2011 een kentering voor.

De structurele moeilijkheden waarmee ondernemingen die geschoold personeel in dienst wensen te nemen, te maken hebben, worden nog groter in geval van een conjunctuuropleving, wat maakt dat sommige werkgevers tijdens periodes van conjunctuurvertraging meer geneigd zijn aan *labour hoarding* te doen.

BELEMMERINGEN VOOR DE BEDRIJVIGHEID VANWEGE EEN TEKORT AAN GESCHOOLDE ARBEIDSKRACHTEN

(aandeel van de ondernemingen die, volgens de conjunctuurenquêtes, te kampen hebben met een tekort)

Bron: NBB.

3.3 Vraag en inkomens

Voornaamste vraagcomponenten

De algemene economische vertraging die in de loop van 2011 tot uiting is gekomen, en in het bijzonder de bruske stijging van de onzekerheid sinds de zomer, hebben het gedrag van de economische subjecten aan de vraagzijde grondig gewijzigd. Zoals doorgaans het geval is wanneer een opleving zich al verscheidene kwartalen ontplooit, leverde de finale vraag van de private sector in de loop van 2010 en tijdens de eerste helft van 2011 geleidelijk een steeds grotere bijdrage aan de bbp-groei. De particuliere consumptie herstelde zich sinds 2010 en de bedrijfsinvesteringen gaven begin 2011 blijk van een krachtige opleving. De bijdrage van de netto-uitvoer, daarentegen, verdween gaandeweg, zowel omdat het herstel van de uitvoer verslaptte als omdat de versterking van de binnenlandse vraag de invoer ondersteunde. In het derde kwartaal van 2011 werd de bijdrage van de netto-uitvoer tot de jaarlijkse bbp-groei zeer negatief, terwijl die van de finale binnenlandse vraag van de private sector snel afnam. Gelet op de verdere verslechtering van de economische en financiële omgeving, zou deze laatste

beweging zich aan het einde van het verslagjaar hebben voortgezet.

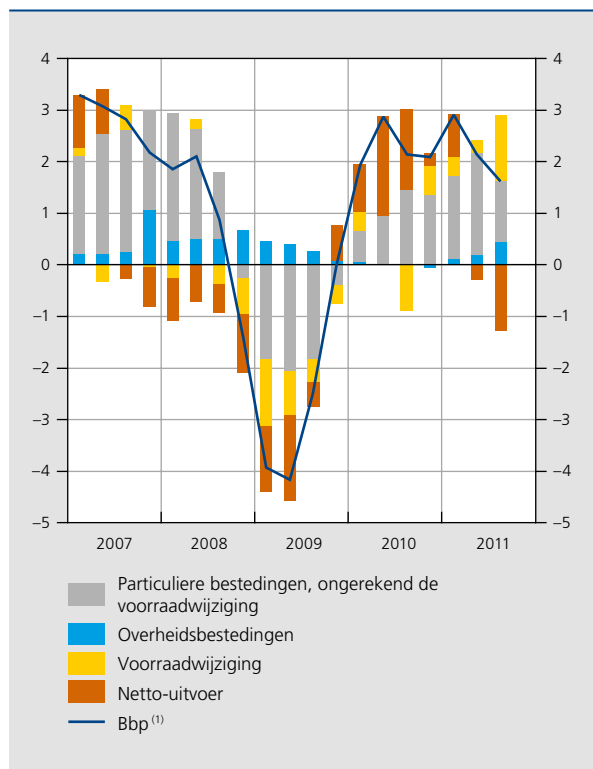
De uitvoer van goederen en diensten, waarvan de opleving twee jaar eerder de herstelbeweging had ingezet, was eveneens de eerste vraagcomponent die in 2011 een conjunctuurvertraging te zien gaf. Terwijl de buitenlandse vraag in het eerste kwartaal van het verslagjaar krachtig is gebleven, is ze in de loop der maanden immers geleidelijk verzwakt. De conjunctuurindicator, die gebaseerd is op de beoordeling – door de ondernemers – van het verloop van de buitenlandse orders, vertoonde het hele jaar lang een neerwaartse tendens. De vertraging resulteerde deels uit de futloze uitvoer naar de buurlanden, maar kwam vanaf het tweede kwartaal ook tot uiting op de markten buiten Europa, wat het daaropvolgende kwartaal leidde tot een daling van de uitvoer. De groei van het uitvoervolume van goederen en diensten bedroeg naar raming 5,1% in 2011, tegen 9,9% in 2010.

De minder snelle groei van de uitvoer beïnvloedde de vraag naar ingevoerde goederen en diensten omdat de productieketens, als gevolg van hun opdeling, in verschillende landen gelegen entiteiten inzetten. De invoer werd evenwel nog geschraagd door de bruto-investeringen in

GRAFIEK 32

BIJDRAGE VAN DE VRAAGCOMPONENTEN TOT DE BBP-GROEI

(voor seizoen- en kalenderinvloeden gezuiverde gegevens naar volume, bijdragen in procentpunt tot de bbp-groei t.o.v. het overeenstemmende kwartaal van het voorgaande jaar, tenzij anders vermeld)

Bronnen: INR, NBB.

(1) Veranderingspercentages.

kapitaal van de ondernemingen, in het bijzonder in de eerste helft van het jaar. Al met al daalde het groeitempo van de invoer op jaarbasis van 8,7% in 2010 tot 5,5% in 2011. Per saldo was de bijdrage van de netto-uitvoer van goederen en diensten tot de bbp-groei negatief ten belope van 0,1 procentpunt.

De ondernemingen waren duidelijk niet volledig voorbereid op de vertraging van de buitenlandse vraag, zodat ze ongewild voorraden onverkochte producten en ongebruikte halffabricaten opbouwden, wat werd bevestigd door het groot aantal bedrijfsleiders uit de verwerkende nijverheid dat aangaf dat het voorraadpeil hoger lag dan gewoonlijk. De bijdrage van de voorraadwijziging tot de bbp-groei was in 2011 dus vrij aanzienlijk en kwam op 0,4 procentpunt uit.

Gezien de verzwakking van het handelsverkeer met de rest van de wereld, berustte de bbp-groei voornamelijk op de binnenlandse vraag, vooral op de bruto-investeringen in vaste activa. Met name de bedrijfsinvesteringen lieten de sterkste stijging optekenen sinds 2007; de stijging over het jaar als geheel bedroeg 8,8%, na een gecumuleerde daling met 10,8% in 2009 en in 2010. Ook de overheidsinvesteringen zijn met 6,5% fors toegenomen, wat gebruikelijk is in de jaren vóór lokale verkiezingen. De consumptieve bestedingen van de overheid zijn dan weer met 1,1% gestegen.

TABEL 6

BBP EN VOORNAAMSTE BESTEDINGSCATEGORIEËN

(voor kalenderinvloeden gezuiverde volumegegevens; veranderingspercentages t.o.v. het voorgaande jaar, tenzij anders vermeld)

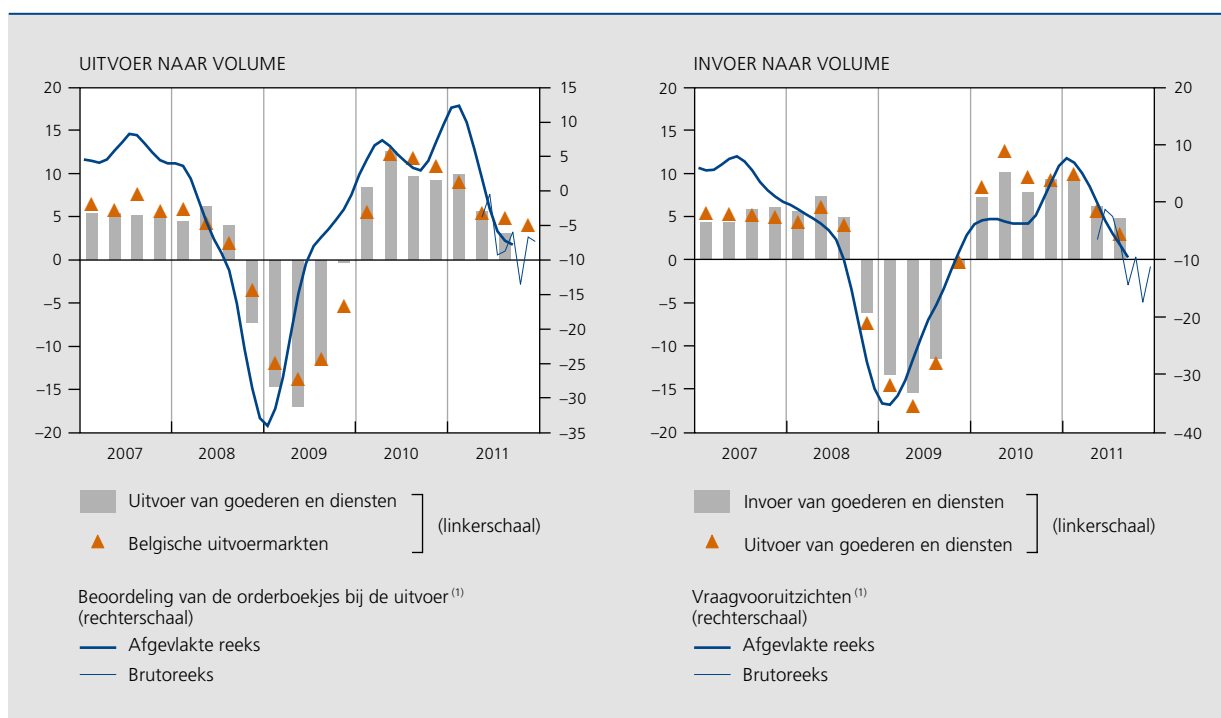
	2007	2008	2009	2010	2011 r
Particuliere consumptie	1,7	1,9	0,8	2,3	0,8
Overheidsconsumptie	2,0	2,4	0,8	0,2	1,1
Bruto-investeringen in vaste activa	6,1	2,2	-8,1	-0,9	4,9
Woningen	3,3	-2,7	-9,2	1,6	-3,8
Ondernemingen	8,2	4,2	-9,3	-1,6	8,8
Overheid	-1,1	0,9	7,2	-1,8	6,5
<i>p.m. Finale binnenlandse bestedingen</i> ⁽¹⁾	2,6	2,0	-1,2	1,1	1,7
Voorraadwijziging ⁽¹⁾	0,1	-0,3	-0,7	0,0	0,4
Netto-uitvoer van goederen en diensten ⁽¹⁾	0,2	-0,8	-0,7	1,2	-0,1
Uitvoer van goederen en diensten	5,2	1,8	-11,3	9,9	5,1
Invoer van goederen en diensten	5,2	2,9	-10,6	8,7	5,5
Bbp	2,8	0,9	-2,7	2,3	1,9

Bronnen: INR, NBB.

(1) Bijdragen tot de verandering van het bbp, in procentpunt.

GRAFIEK 33 UIT- EN INVOER VAN GOEDEREN EN DIENSTEN

(voor seizoen- en kalenderinvloeden gezuiverde gegevens, veranderingspercentages t.o.v. het overeenstemmende kwartaal van het voorgaande jaar, tenzij anders vermeld)

Bronnen: ECB, INR, NBB.

(1) Saldo van de antwoorden op de maandelijkse enquête in de verwerkende nijverheid, niet voor kalenderinvloeden gezuiverde gegevens.

De vraag van de particulieren, daarentegen, is in 2011 opnieuw vertraagd. Na in 2010 met 2,3% te zijn gestegen dankzij de opleving van de bedrijvigheid, namen de consumptieve bestedingen van de particulieren slechts met 0,8% toe, dat is ruimschoots minder dan de percentages die werden opgetekend tijdens de jaren vóór de crisis. De investeringen in woningbouw, die in 2010 opnieuw waren opgeveerd, liepen met 3,8% terug.

Particulieren

Twee factoren hebben de bestedingen van de particulieren in 2011 aanzienlijk afgeremd: enerzijds holde de relatief hoge inflatie, in reële termen, de toename van hun beschikbaar inkomen uit, die in nominale termen nochtans stevig was; anderzijds zette het met de overheidsschuldencrisis in het eurogebied verband houdende klimaat van onzekerheid hen er in de tweede helft van het jaar toe aan meer te sparen.

De stijging van het beschikbaar inkomen, uitgedrukt in lopende prijzen, was in 2011 groter dan tijdens de twee voorgaande jaren, onder de gezamenlijke invloed van

de consolidatie van de bedrijvigheid en de werkgelegenheid en de indexering van de bezoldigingen. Zo nam de loonsom met 4,8% toe – tegen 2,3% in 2010 en slechts 0,9% in 2009 – als gevolg van de stijging van het aantal loontrekkenden, die op 1,2% uitkwam, een verlenging met ongeveer 0,5% van de impliciete arbeidsduur en een toename van het uurloon met 2,9%.

Ook de andere componenten van het beschikbaar inkomen lieten in 2011 aanzienlijke stijgingen optekenen. Totaal beschouwd, namen het bruto-exploitatietoetschot – dat de toegerekende en geïnde huurgelden omvat – en het bruto gemengd inkomen van de zelfstandigen met 3,3% toe, na in 2009 een daling met 2,2% en in 2010 een geringe groei met 1,4% te hebben vertoond. De netto-inkomens uit vermogen – d.w.z. de som van de dividenden en de ontvangen rente, min de betaalde rente – zijn met 6,9% toegenomen, na een daling met 6,3% in 2009 en een opleving met 1,4% in 2010, voornamelijk als gevolg van de rentestijging, zowel op korte als op lange termijn, ten opzichte van de lage niveaus van het voorgaande jaar. Die toename was evenwel geringer dan de stijgingen die in 2007 en 2008 werden opgetekend als gevolg van de vermeerdering van de dividenden.

TABEL 7 DETERMINANTEN VAN HET BRUTO BESCHIKBAAR INKOMEN VAN DE PARTICULIEREN, TEGEN LOPENDE PRIJZEN

(veranderingspercentages t.o.v. het voorgaande jaar, tenzij anders vermeld)

	2007	2008	2009	2010	2011 r	<i>p.m.</i> 2011 r, in € miljard
Beloning van werknemers	5,3	5,5	0,9	2,3	4,8	196,7
Arbeidsvolume werknemers	2,0	1,6	-1,9	1,1	1,8	
Bezoldiging per gewerkt uur	3,1	3,8	2,7	1,2	2,9	
Bruto-exploitationoverschot en bruto gemengd inkomen	4,8	2,2	-2,2	1,4	3,3	47,4
waarvan beroepsinkomen van zelfstandigen ..	2,5	1,8	-0,3	2,3	4,3	
Inkomen uit vermogen	8,2	10,8	-6,3	1,4	6,9	32,6
Bruto primair inkomen	5,6	5,5	-0,6	2,0	4,8	276,7
Netto lopende overdrachten	6,9	5,3	-12,1	6,2	4,9	-45,9
Ontvangen lopende overdrachten	2,4	5,9	7,4	2,9	3,9	84,0
Betaalde lopende overdrachten	4,1	5,7	-0,2	4,0	4,3	129,9
Bruto beschikbaar inkomen	5,3	5,6	2,0	1,3	4,7	230,8
<i>p.m. In reële termen</i> ⁽¹⁾	2,3	2,2	2,9	-0,5	1,3	
Spaarquote ⁽²⁾	16,4	16,8	18,4	16,2	16,7	

Bronnen: INR, NBB.

(1) Gegevens gedeïflecteerd aan de hand van de deflator van de consumptieve bestedingen van de particulieren.

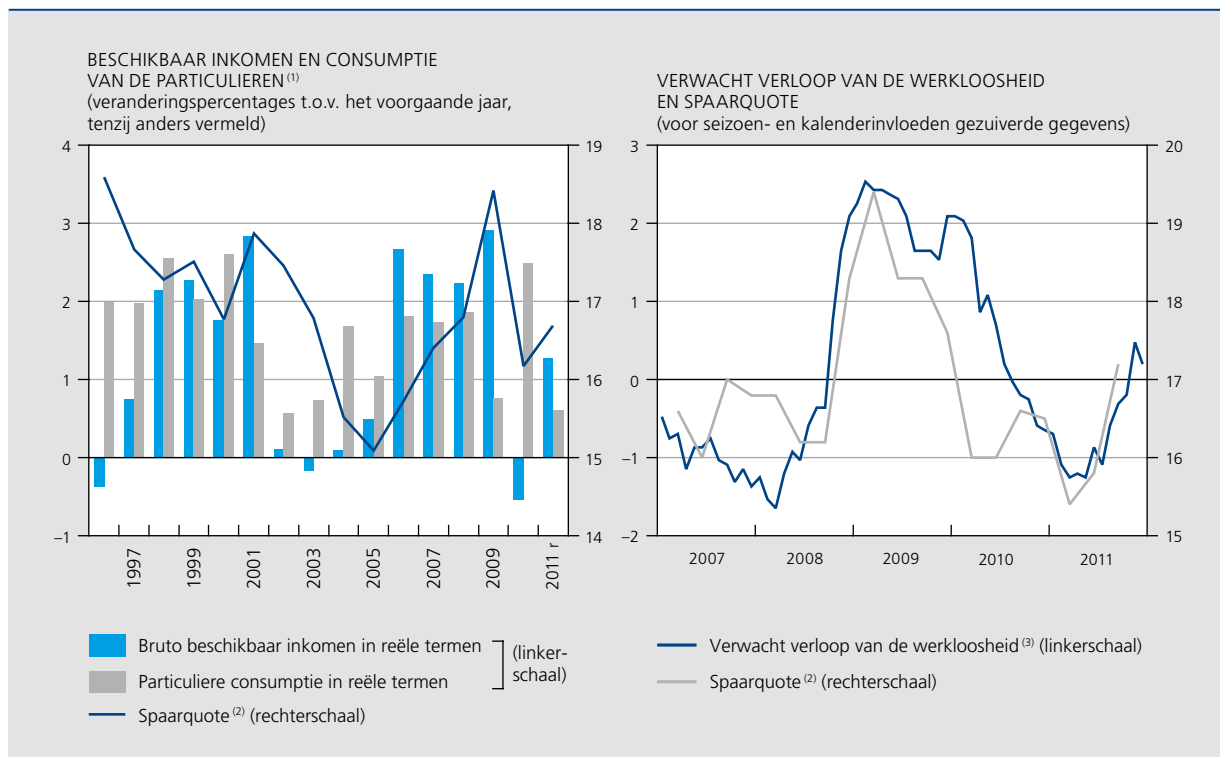
(2) In % van het bruto beschikbaar inkomen in de ruime zin, d.w.z. inclusief de wijziging van de rechten van de huishoudens inzake de in het kader van een beroepsactiviteit aangelegde aanvullende pensioenen.

In hun geheel beschouwd, gaven deze ontwikkelingen aanleiding tot een 4,8% belopende toename van het primair inkomen van de huishoudens. De door de particulieren gestorte overdrachten – in hoofdzaak de sociale bijdragen en de belastingen –, van hun kant, stegen ietwat sneller dan de ontvangen overdrachten, waardoor de groei van het beschikbaar inkomen zeer licht werd afgeremd.

Al met al is het beschikbaar inkomen van de particulieren, uitgedrukt in lopende prijzen, in 2011 met 4,7% gestegen, na kleinere vermeerderingen in de loop van de twee voorgaande jaren. De inflatie heeft die groei, in reële termen, echter teruggebracht tot 1,3%. Ondanks de geringe stijging van hun reëel beschikbaar inkomen, hebben de particulieren hun spaarquote niet verminderd, zoals zou kunnen worden verondersteld bij een gedrag tot afvlakking van de consumptie, waardoor deze laatste minder dynamisch verliep. In 2010 had de duidelijke afname van de spaarquote, tegen de achtergrond van het wegebben van de vrees die de recessie bij de huishoudens had teweeggebracht, daarentegen een aanzienlijke stijging van het volume van de consumptie met 2,3% mogelijk gemaakt, terwijl het beschikbaar inkomen in reële termen met 0,5% was gedaald.

De particulieren werden er immers toe genoopt hun consumptieve bestedingen af te remmen, door de gebeurtenissen in verband met de overheidsschuldencrisis, die sinds het midden van de zomer elkaar opvolgden. Uit de resultaten van de bij de consumenten gehouden enquêtes blijkt dat op de verscherping van de spanningen op de financiële markten een tanend vertrouwen volgde met betrekking tot het toekomstig verloop van de economische situatie en van de arbeidsmarkt. Dat klimaat van onzekerheid zette de huishoudens ertoe aan hun voorzorgssparen opnieuw te vermeerderen. De waardevermindering van hun financieel vermogen heeft hen er mogelijk ook toe aangezet meer terughoudendheid aan de dag te leggen bij hun uitgaven. Zo steeg hun spaarquote van 15,4% van het beschikbaar inkomen in het eerste kwartaal van 2011 tot 17,2% in het derde kwartaal.

In totaal werd de bedrijvigheid in 2011 minder ondersteund door de particuliere consumptie. Deze bron van vraag had tijdens de voorgaande jaren in hoge mate bijgedragen tot de veerkracht van de Belgische economie, ondanks een tijdelijke toename van het voorzorgssparen op het hoogtepunt van de recessie. Naast de goede resultaten van de arbeidsmarkt en het uitblijven van

Bronnen: INR, NBB.

(1) Niet voor kalenderinvloeden gezuiverde gegevens, gedeïfereerd aan de hand van de deflator van de particuliere consumptie.

(2) In % van het beschikbaar inkomen in de ruime zin, d.w.z. inclusief de wijziging van de rechten van de huishoudens inzake de in het kader van een beroepsactiviteit aangelegde aanvullende pensioenen.

(3) Saldo van de antwoorden op de maandelijkse consumentenenquête; originele reeks verminderd met het gemiddelde over de periode 1985-2011 en gedeeld door haar standaardafwijking.

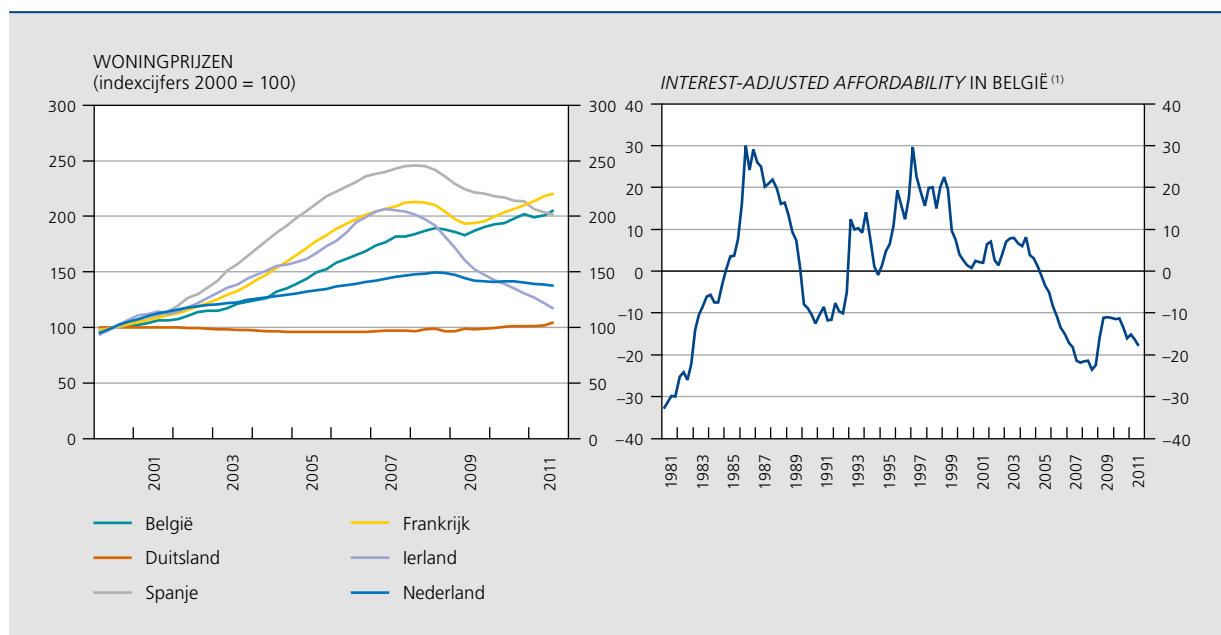
omvangrijke maatregelen inzake begrotingsconsolidatie, hadden de vrij geringe schuldenlast van de particulieren en de relatieve stabiliteit van de vastgoedmarkt wellicht een gunstige rol gespeeld.

Wat deze laatste markt betreft, werd de sinds 2003 opgetekende lange periode van snel stijgende woningprijzen tijdens de crisis weliswaar tijdelijk onderbroken, maar zonder bruuske of ingrijpende correctie, zoals in Ierland, Spanje of zelfs Frankrijk het geval was. De schulden van de huishoudens bleven bovendien matig en moesten dus niet snel worden weggewerkt, wat de gezinnen in staat stelde hun spaarquote vanaf 2010 te verminderen en hun consumptie te handhaven. De prijzen op de vastgoedmarkt begonnen vanaf medio 2009 opnieuw te stijgen. In de eerste helft van 2011 stabiliseerden ze zich, en in het derde kwartaal hervatten ze hun opwaartse beweging.

Hoewel de crisis aanleiding had gegeven tot een correctie van de overwaardering van de vastgoedprijzen, werd deze laatste in de eerste helft van 2010 nog steeds op iets meer dan 10 % geraamd. Deze raming, die uiteraard omgeven is

met grote onzekerheid, is gebaseerd op een zogenoemde *interest-adjusted affordability* indicator, die de verhouding tussen het beschikbaar inkomen van de particulieren en de woningprijzen, gezuiverd voor het verloop van de rentetarieven van de hypothecaire leningen, vergelijkt met het langetermijngemiddelde ervan. Die maatstaf verslechterde opnieuw vanaf medio 2010, tot zowat 18 % in het derde kwartaal van 2011, niet meer uitsluitend als gevolg van de stijging van de prijzen, maar ook wegens het ongunstig verloop van de andere determinanten, namelijk het opnieuw toenemen van de rentetarieven en de beperkte stijging van het beschikbaar inkomen.

De zwakke groei van het reëel inkomen en de onzekerheid waren van die aard dat ze de consumptieve bestedingen van de particulieren afremden en ze a fortiori hun beslissing beïnvloedden om een woning aan te kopen. De daling van de investeringen in nieuwbouw met 3,8 % was ook deels het gevolg van de opheffing van één van de door de federale regering genomen anticrisismaatregelen, waardoor de particulieren een verlaagd btw-tarief van 6 % genoten voor een eerste schijf van € 50 000 betaald

GRAFIEK 35 WONINGPRIJZEN

Bronnen: OESO, NBB.

(1) Verhouding tussen het beschikbaar inkomen van de particulieren en de gemiddelde terugbetaling van een hypothecaire lening, die zelf afhankelijk is van de woningprijzen en van de rente; afwijking in procenten t.o.v. het gemiddelde van de periode sinds het eerste kwartaal van 1981. Een negatief teken wijst op een overwaardering van de vastgoedprijzen.

voor de bouw van woningen. Die maatregel gold voor werkzaamheden waarmee gestart werd vóór 2011 en waarvoor een aanvraag voor een bouwvergunning was ingediend vóór 1 april 2010.

Vennootschappen

In 2010 boekten de Belgische vennootschappen opnieuw winst dankzij de opleving van de vraag en konden ze hun

TABEL 8 DETERMINANTEN VAN HET BRUTO-EXPLOITATIEOVERSCHOT VAN DE VENNOOTSCHAPPEN, TEGEN LOPENDE PRIJZEN
(veranderingspercentages t.o.v. het voorgaande jaar)

	2007	2008	2009	2010	2011 r
Bruto-exploitiemarge per verkochte eenheid ⁽¹⁾	3,5	-1,9	1,6	4,2	1,1
Verkoopprijs per eenheid	2,1	4,2	-3,7	4,0	4,5
Op de binnenlandse markt ⁽¹⁾	1,7	4,5	-2,0	3,3	3,7
Bij de uitvoer	2,4	3,8	-5,2	4,7	5,2
Kosten per verkochte eenheid ⁽¹⁾	1,8	5,2	-4,6	4,0	5,1
Ingevoerde goederen en diensten	2,1	6,4	-8,4	6,4	6,7
Kosten van binnenlandse oorsprong per geproduceerde eenheid ⁽¹⁾⁽²⁾	1,0	3,0	2,4	-0,2	2,0
waarvan loonkosten per eenheid product	2,3	4,6	3,1	-0,7	2,8
Eindverkopen tegen vaste prijzen	4,4	1,9	-7,1	5,5	3,8
Op de binnenlandse markt ⁽¹⁾	3,5	2,2	-2,7	1,3	2,4
Bij de uitvoer	5,2	1,7	-11,2	9,9	5,2
Bruto-exploitatietoets van de vennootschappen	8,0	0,0	-5,6	10,0	5,0

Bronnen: INR, NBB.

(1) Met inbegrip van de voorraadwijziging.

(2) Deze post omvat, naast de bezoldigingen, de indirecte belastingen min de subsidies, en het bruto gemengd inkomen van de zelfstandigen.

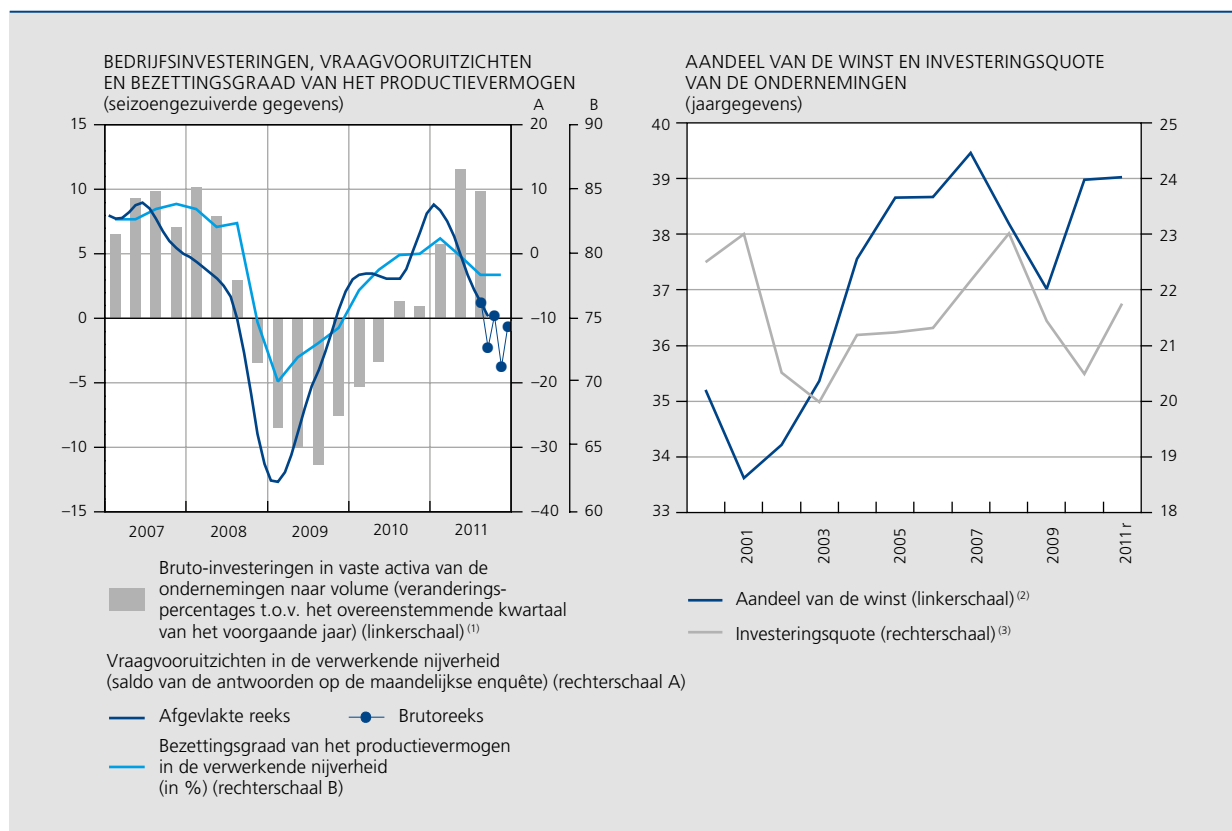
bruto-exploitatieoverschot met 10 % vermeerderen, na in 2009 een negatief verloop te hebben laten optekenen. Die beweging hield in 2011 aan, zij het iets minder krachtig dan het voorgaande jaar; de groei beliep 5 %. De vertraging is grotendeels toe te schrijven aan de verslapping van de buitenlandse vraag, die de stijging van de verkopen op de Belgische markt – van 1,3 % in 2010 tot 2,4 % in 2011 – niet heeft kunnen compenseren. Voorts werd de stijging van de marge van de ondernemingen uitgehouden door de toename van de prijzen van de inputs die ze invoeren ten behoeve van hun activiteiten, in het bijzonder die van de grondstoffen, en door de stijging met 2,8 % van de loonkosten per eenheid product. Gemiddeld over het jaar beschouwd, bleken de vennootschappen echter in staat die kostenstijgingen door te berekenen in hun verkoopprijzen.

De twee jaar na elkaar opgetekende stijging van hun bruto-exploitatieoverschot stelde de vennootschappen in staat hun financiële situatie, die tijdens de recessie van 2008-2009 verzwakt was, te saneren. Bovendien

konden ze door de vanaf 2010 bereikte hoge rentabiliteit, welke vergelijkbaar was met die van vóór 2008, middelen genereren om nieuwe investeringen te financieren. Die waren bijzonder belangrijk in de eerste helft van het jaar, toen de ondernemingen de vraagvooruitzichten nog zeer optimistisch inschatten en de bezettingsgraad van de bestaande productiecapaciteit een relatief hoog peil bereikte. In het eerste kwartaal bedroeg hij 81,2 %, wat niettemin nog minder was dan de vóór de recessie van 2008 opgetekende bezettingsgraden.

Een opleving van de investeringen leek dus aan het begin van het jaar aangewezen. Net als voor de voorraadopbouw, bleken de nieuwe investeringen minder noodzakelijk, als gevolg van de vertraging van de vraag vanaf het tweede kwartaal. De investeringen bleven weliswaar belangrijk tijdens die periode, waarschijnlijk omdat de beslissing over een groot gedeelte ervan genomen was op een ogenblik dat de verkoopvooruitzichten nog zeer gunstig waren en er enige tijd nodig was om ze te verrichten.

GRAFIEK 36 BEDRIJFSINVESTERINGEN

Bronnen: INR, NBB.

(1) Eveneens voor kalenderinvloeden gezuiverde gegevens.

(2) Verhouding tussen het bruto-exploitatieoverschot en de bruto toegevoegde waarde.

(3) Verhouding tussen de brutovorming van vast kapitaal en de bruto toegevoegde waarde.

Na het tweede kwartaal bleef de aan de ondernemingen gerichte vraag verslechteren, waardoor de aan het begin van het jaar gemaakte prognoses werden tegengesproken; sindsdien werden de vooruitzichten neerwaarts bijgesteld. Die ontwikkelingen hebben de ondernemingen er natuurlijk van weerhouden hun productiecapaciteit nog meer op te voeren; in het geval van de verwerkende nijverheid was deze eind 2011 veel minder bezet.

3.4 Lopende rekening met de rest van de wereld

Zoals gewoonlijk was het beschikbaar inkomen van de particulieren in 2011 groter dan het totaal van hun consumptieve bestedingen en hun investeringen in woningen. Hun nettofinancieringsvermogen steeg lichtjes, tot zowat 4,1 % bbp. Ondanks hun oplevende kapitaalvorming lieten ook de vennootschappen in 2011 een positief financieringssaldo optekenen, zij het in mindere mate dan het jaar voordien: hun nettofinancieringsvermogen bedroeg 1,7 % bbp. Het tekort van de gezamenlijke overheid, waarvan de operaties uitvoerig besproken worden in hoofdstuk 6, bleef dicht bij 4 % bbp. Al met al liep het positief financieringssaldo van het geheel van de binnenlandse sectoren op basis van de nationale rekeningen terug van 3,1 % bbp in 2010 tot 1,7 % in 2011, en deze daling was voornamelijk toe te schrijven aan

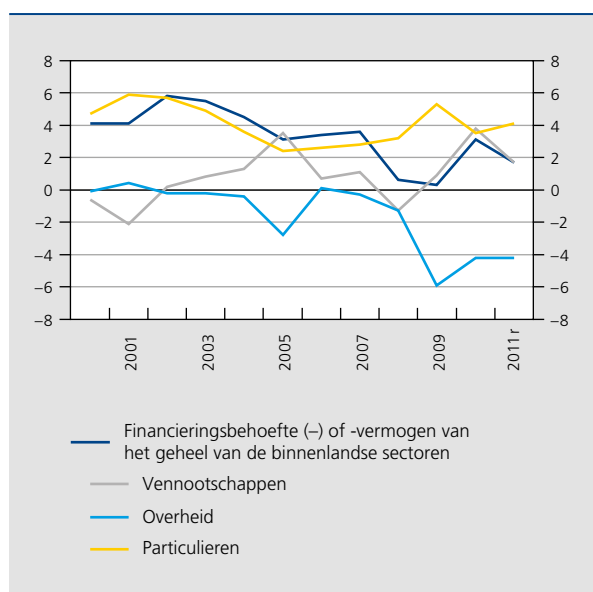
de vermindering van het financieringsoverschot van de vennootschappen.

Het financieringssaldo van het geheel van de binnenlandse sectoren stemt, op de kapitaaloverdrachten na, overeen met het saldo op België's lopende rekening met de rest van de wereld. Het lopend saldo van België is volgens de nationale rekeningen gaandeweg gedaald tot 1,9 % bbp in 2011, terwijl het tussen 1995 en 2001 schommelde tussen 4 en 5 % en in 2002 een piek bereikte van 6 % bbp.

De trendmatige vermindering van het saldo op de lopende rekening van België met de rest van de wereld vloeit grotendeels voort uit de daling van de netto-uitvoer van goederen en diensten. Die zette zich in 2011 voort: de vertraging van de buitenlandse vraag leidde tot een daling van de dekkingsgraad naar volume van de invoer door de uitvoer, terwijl de ruilvoet verslechterde vanwege de stijgende grondstoffenprijzen. De dekkingsgraad naar waarde – dat is de verhouding tussen het bedrag van de uitvoer en dat van de invoer – daalde in totaal met 1,7 %.

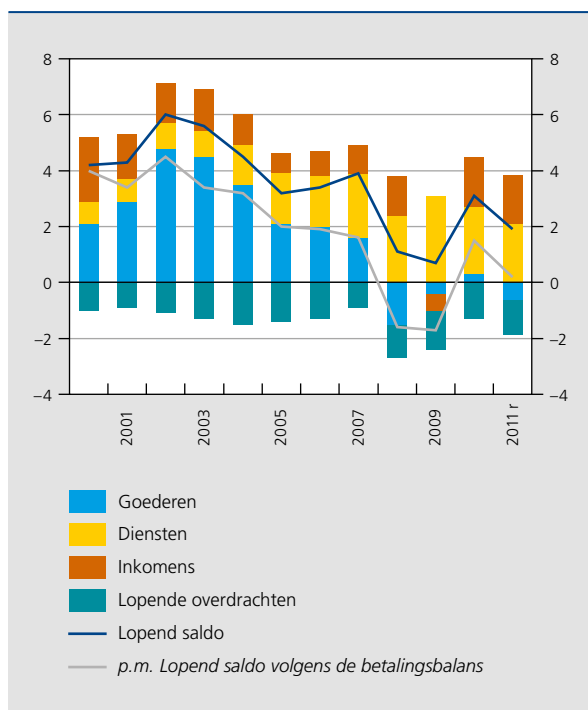
Over het geheel van de periode van 2003 tot 2011 verminderte de dekkingsgraad van de goederen en diensten naar waarde met 5,9 %. De volume- en prijseffecten werkten

GRAFIEK 37 FINANCIERINGSSALDO VAN HET GEHEEL VAN DE BINNENLANDSE SECTOREN (in % bbp)

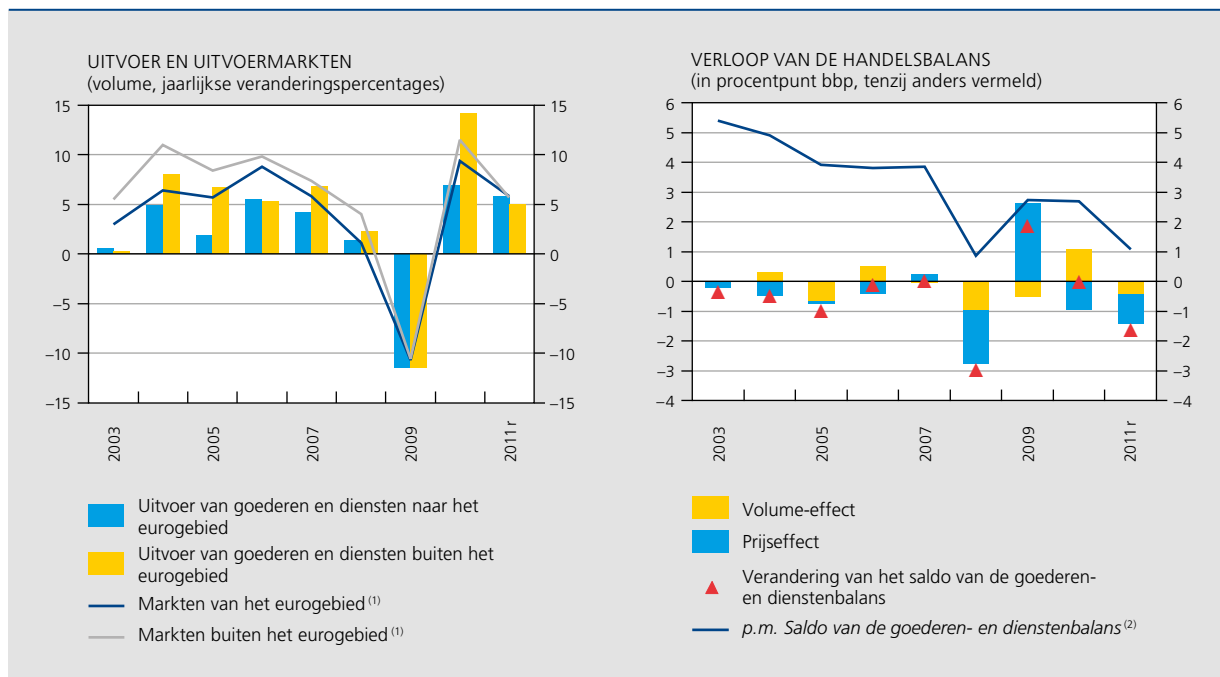

Bronnen: INR, NBB.

GRAFIEK 38 LOPEND SALDO (in % bbp)

Bronnen: EC, INR, NBB.

Bronnen: ECB, INR.

(1) Gemiddelde van de groeitempo's van de invoer van de handelspartners, gewogen met het belang ervan in de uitvoer van België.

(2) In % bbp.

in dezelfde zin, met een dekkingsgraad naar volume die met 2 % daalde, terwijl de ruilvoet met 4 % verslechterde. Het is dan ook belangrijk de oorzaken van deze ontwikkelingen na te gaan, en meer bepaald in welke mate het gaat om een structurele vermindering dan wel om een opeenvolging van tijdelijke, onschadelijke factoren.

De daling van het saldo van het handelsverkeer naar volume lijkt grotendeels toe te schrijven te zijn aan een verzwakte dynamiek van de uitvoer. Uit een vergelijking met de andere landen van het eurogebied, en de buurlanden in het bijzonder, blijkt dat de invoer in België minder sterk gestegen is, gelet op het verloop van de finale vraag. Op grond hiervan lijkt de penetratiegraad van de invoer dus niet de oorzaak te zijn van het verslechterde saldo van het handelsverkeer.

Dat de uitvoer futloos is, komt tot uiting in het verschil, dat de afgelopen tien jaar aanhield, tussen de groei van de invoer van de partnerlanden en de groei van de uitvoer van België. Deze marktaandeelverliezen liepen in de periode 2003-2011 op tot, gemiddeld, 1,6 procentpunt per jaar, zowel op de markten van het eurogebied als daarbuiten. Sedert 2009 zijn ze echter afgenomen, in het bijzonder op de markten buiten het eurogebied. Aangezien deze markten in het afgelopen decennium

meer dynamiek vertoonden, groeide de export ernaartoe in een hoger tempo.

Het verlies van marktaandeel in de uitvoer houdt voor een deel verband met het feit dat België te sterk gespecialiseerd is in producten waarvoor de concurrentie van nieuwe economische groeipolen het sterkst is. Deze opkomende economieën beschikken niet alleen over een overvloed aan arbeidskrachten, maar hebben ook steeds meer toegang tot geavanceerde uitrusting en technologieën, wat maakt dat de arbeids- en kapitaalintensieve producten onder steeds grotere concurrentiedruk komen te staan. De landen die relatief sterk gespecialiseerd zijn in dat type van goederen, zoals België, verliezen dus gaandeweg hun comparatieve voordelen. Op basis van micro-economische gegevens blijkt echter dat sommige, zelfs in dat type van productie gespecialiseerde ondernemingen het hoofd konden bieden aan de toenemende concurrentie vanuit de opkomende landen, hoofdzakelijk door de kwaliteit van hun producten te verbeteren, teneinde ze te onderscheiden van die van de concurrenten, of door hun gamma te verbreden, om nieuwe markten aan te boren. In de loop van de periode 1996-2008 is België er overigens in geslaagd marktaandeel te winnen in de verkoop van producten met een hoog gehalte aan onderzoek, zoals elektrische en elektronische

apparaten, farmaceutische producten en kunststoffen in primaire vormen. Het aandeel van deze producten in de totale Belgische goederenuitvoer is in deze periode met gemiddeld 36 % echter zwak gebleven, tegen 43 % in Nederland, 46 % in Frankrijk en 47 % in Duitsland. De relatieve achterstand op de drie belangrijkste buurlanden is zelfs nog groter indien uitsluitend rekening wordt gehouden met de kennisintensieve producten die moeilijk na te maken zijn.

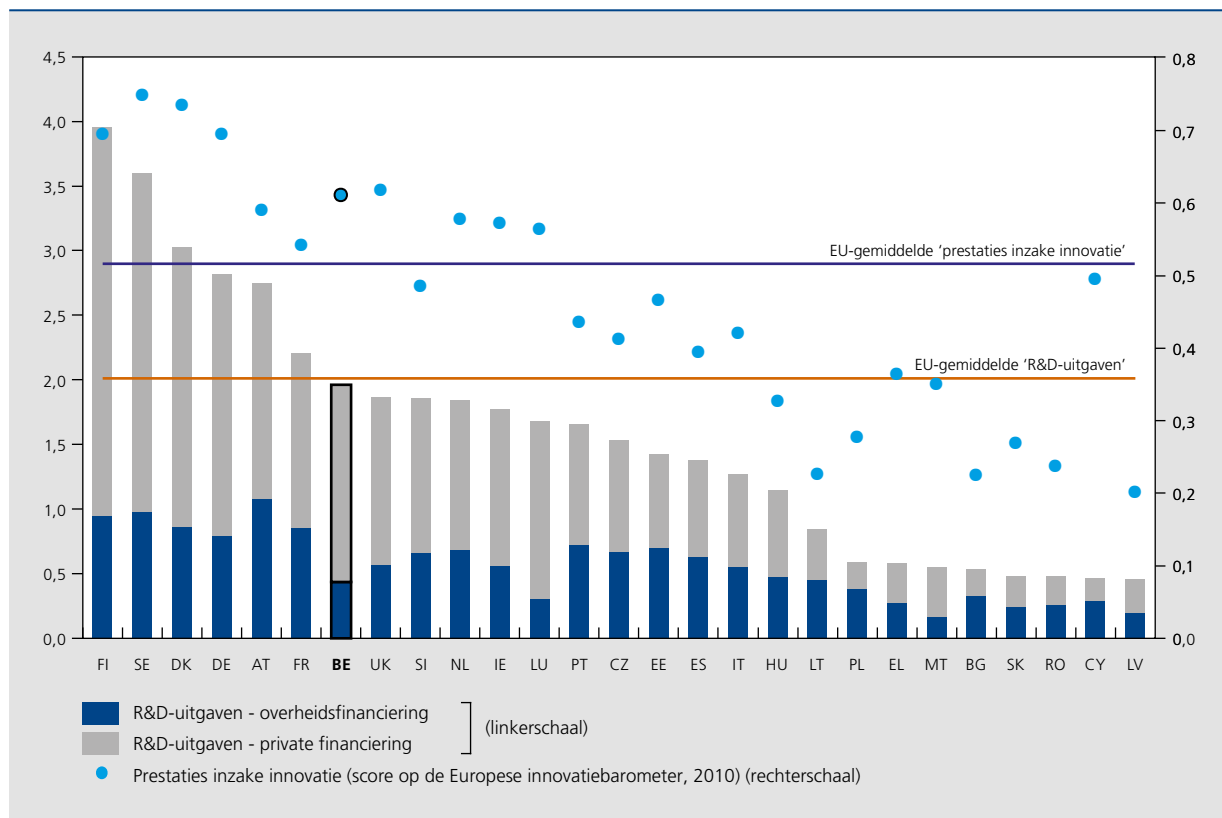
Het geringe aandeel van de onderzoeksintensieve producten in de totale Belgische goederenuitvoer kan in verband worden gebracht met het gematigde resultaat in termen van R&D-uitgaven, waarvan het niveau in procenten bbp reeds verschillende jaren stagneert. Deze uitgaven bedroegen in België in 2009 circa 2 % bbp, dat is een verhouding die ongeveer overeenstemt met het gemiddelde van de EU, maar die beduidend lager uitkomt dan in de noordse landen, of nog, dan in Duitsland en Frankrijk en ver verwijderd blijft van de doelstelling van 3 % die is vastgelegd in de Europa 2020-strategie. België onderscheidt zich door een gering aandeel inzake de overheidsfinanciering van R&D. Beschouwt men de innovatieresultaten vanuit een ruimer

perspectief, gemeten door de Europese barometer, dan komt België met een score van 0,6 op de zesde plaats in de EU, terwijl het Europees gemiddelde 0,5 belooft. Ook al zijn de Belgische resultaten de afgelopen vijf jaar sterker verbeterd dan gemiddeld beschouwd in de EU, er blijft nog ruimte voor verbetering teneinde het uitstekend niveau van de noordse landen te bereiken, of nog, dat van Duitsland. De voornaamste uitdaging bestaat erin de innovatie-inspanningen in tastbare resultaten om te zetten: de zwakke punten op het vlak van innovatie blijven in België immers het gebrek aan uitvoer van diensten met een hoog kennisgehalte, een onvoldoende aantal neerleggingen van octrooi- en licentiaanvragen, of nog, het probleem om 'radicaal' nieuwe producten of procédés op de markt te brengen.

Net als in 2008 en in 2010 is de ruilvoet in 2011 verslechterd, met 1,4 %. De grondstoffenprijzen, en dan vooral de aardolieprijzen, zijn de afgelopen jaren aanzienlijk gestegen, wat onder meer weerspiegelt dat de druk van de wereldwijde vraag naar beperkte natuurlijke rijkdommen almaar toeneemt. De Belgische producenten, die overigens geconfronteerd worden met vrij hoge kosten van de binnenlandse productiefactoren, kunnen de – soms

GRAFIEK 40 R&D-UITGAVEN EN INNOVATIERESULTATEN

(in % bbp, 2009, tenzij anders vermeld)

Bron: EC.

aanzienlijke – schommelingen van de kosten van de ingevoerde inputs niet altijd doorberekenen in hun verkoopprijzen, in het bijzonder wanneer de buitenlandse vraag naar hun fabricaten futloos is. In dat opzicht onderscheidt de bedrijvigheid in België zich door een vrij hoge energie-intensiteit, die deels voortvloeit uit de structuur op het vlak van industriële specialisatie.

Door de samenvoeging van het negatieve effect van de prijsveranderingen en het negatieve effect van de volumebewegingen is het bedrag van de invoer van goederen en diensten sneller gestegen dan dat van de uitvoer. Volgens de gegevens van de betalingsbalans leidde dat verloop in 2011 tot een handelstekort van € 0,7 miljard, tegen een overschot van € 3 miljard in 2010.

Ondanks een verbetering van het saldo in het reisverkeer, nam het overschot in het dienstenverkeer in 2011 enigszins af, voornamelijk door het verloop van het vervoer, de constructie en de royalty's en licenties. De verslechtering van het handelssaldo was evenwel in hoofdzaak toe te schrijven aan het goederenverkeer. Het tekort van dit laatste liep in 2011 immers met € 3 miljard op. Volgens de gegevens

van de buitenlandse handel kwam deze daling tot uiting in elk van de voornaamste categorieën van uitgevoerde goederen, zoals de chemische producten, de ijzer- en staalproducten en de uitrustings- en transportmiddelen.

Het goederen- en het dienstenverkeer lieten de afgelopen tien jaar elk een vrij divergerend verloop optekenen. Aangezien de goederenstromen bijna 80 % uitmaken van de buitenlandse handel van België, liggen zij voor het grootste deel ten grondslag aan het verloop van het handelssaldo. Het overschot van het dienstenverkeer is sinds 1995 echter voortdurend aan het stijgen. Zoals in Kader 5 uitvoerig uitgelegd staat, is de netto-uitvoer van diensten gaandeweg de voornaamste bron van het lopend overschot geworden.

Het positief saldo van de factorinkomens, van zijn kant, is in 2011 ietwat vergroot, hoofdzakelijk onder invloed van de gestegen inkomens uit investeringen. Uitgedrukt in euro, heeft het gemiddelde rendement op rentedragende beleggingen of kredieten zich aldus sneller hersteld voor de tegoeden in het buitenland dan voor de verplichtingen ten aanzien van de rest van de wereld. Het structureel

TABEL 9 NETTOLENING AAN DE REST VAN DE WERELD
(saldi; in € miljard, tenzij anders vermeld)

	2008	2009	2010	2011 r
1. Lopende rekening				
Goederen en diensten	-7,7	1,0	3,0	-0,7
Goederen	-11,1	-4,8	-3,4	-6,4
Diensten	3,4	5,8	6,4	5,7
Inkomens	8,0	-0,1	8,5	8,7
Inkomens uit arbeid	4,6	4,8	5,0	5,1
Inkomens uit beleggingen en investeringen	3,4	-5,0	3,5	3,6
Lopende overdrachten	-6,1	-6,5	-6,3	-7,1
Overdrachten van de overheid	-5,0	-5,0	-5,3	-5,8
Overdrachten van de andere sectoren	-1,0	-1,5	-1,0	-1,3
Totaal	-5,7	-5,7	5,2	0,9
<i>p.m. Idem, in % bbp</i>	-1,6	-1,7	1,5	0,2
2. Kapitaalrekening	-1,8	-1,2	-0,6	-0,5
3. Nettolening aan de rest van de wereld (1 + 2)	-7,4	-6,9	4,6	0,4
<i>p.m. Idem, in % bbp</i>	-2,2	-2,0	1,3	0,1
<i>Financieringsbehoefte (-) of -vermogen van de binnenlandse sectoren volgens de nationale rekeningen, in % bbp</i>	0,6	0,3	3,1	1,7

Bronnen: INR, NBB.

overschot op de inkomens uit arbeid, dat voornamelijk bestaat uit de lonen die door de EU-instellingen worden uitbetaald aan hun personeel dat in het land verblijft, is overigens zeer licht toegenomen.

Het tekort op de lopende overdrachten van de overheid is toegenomen. Het is in het bijzonder de bijdrage van België tot de Europese begroting die gestegen is – met name die uit hoofde van de douanerechten en de BNI-middelenbron –, terwijl de ontvangen subsidies vrijwel onveranderd bleven.

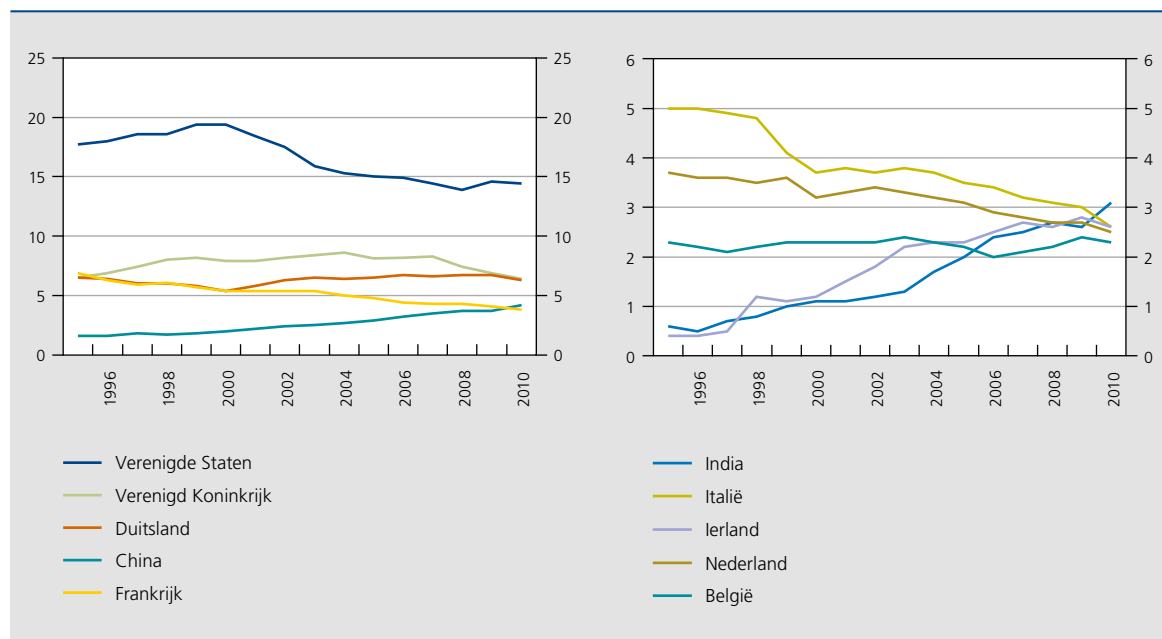
Ten slotte nam, ondanks de door België aan Congo toegekende schuldvermindering, het tekort op de rekening van het kapitaalverkeer licht af. Volgens de betalingsbalans is de nettolening van België aan de rest van de wereld, die in 2010 € 4,6 miljard bedroeg, in totaal teruggelopen tot € 0,4 miljard. Uitgedrukt in procenten van het bbp, stemt dit overeen met een daling met 1,2 procentpunt, waarbij het financieringsoverschot van de economie in 2011 0,1 % bbp bedroeg.

Kader 5 – De toenemende bijdrage van het dienstenverkeer tot het lopend overschot

Hoewel de diensten een overheersende positie bekleden in het bbp en in de werkgelegenheid – in de geïndustrialiseerde landen loopt dat op tot ongeveer 70 % – hebben ze in het totale internationale handelsverkeer maar een bescheiden aandeel van, volgens de gegevens van de nationale rekeningen, zowat 15 %, in België en in een aantal Europese landen. De noodzaak dat de dienstverlener en de gebruiker zich in elkaars buurt bevinden, zowel in ruimte als in tijd, het bestaan van vervangingsmiddelen voor de uitvoer van diensten, waaronder de verkoop via dochterondernemingen in het buitenland, alsook een strengere regelgeving dan op de goederenmarkt zijn even zovele hinderpalen en beperkingen voor het grensoverschrijdend dienstenverkeer.

AANDEEL VAN DE DIENSTENUITVOER IN DE MONDIALE DIENSTENHANDEL

(in %)

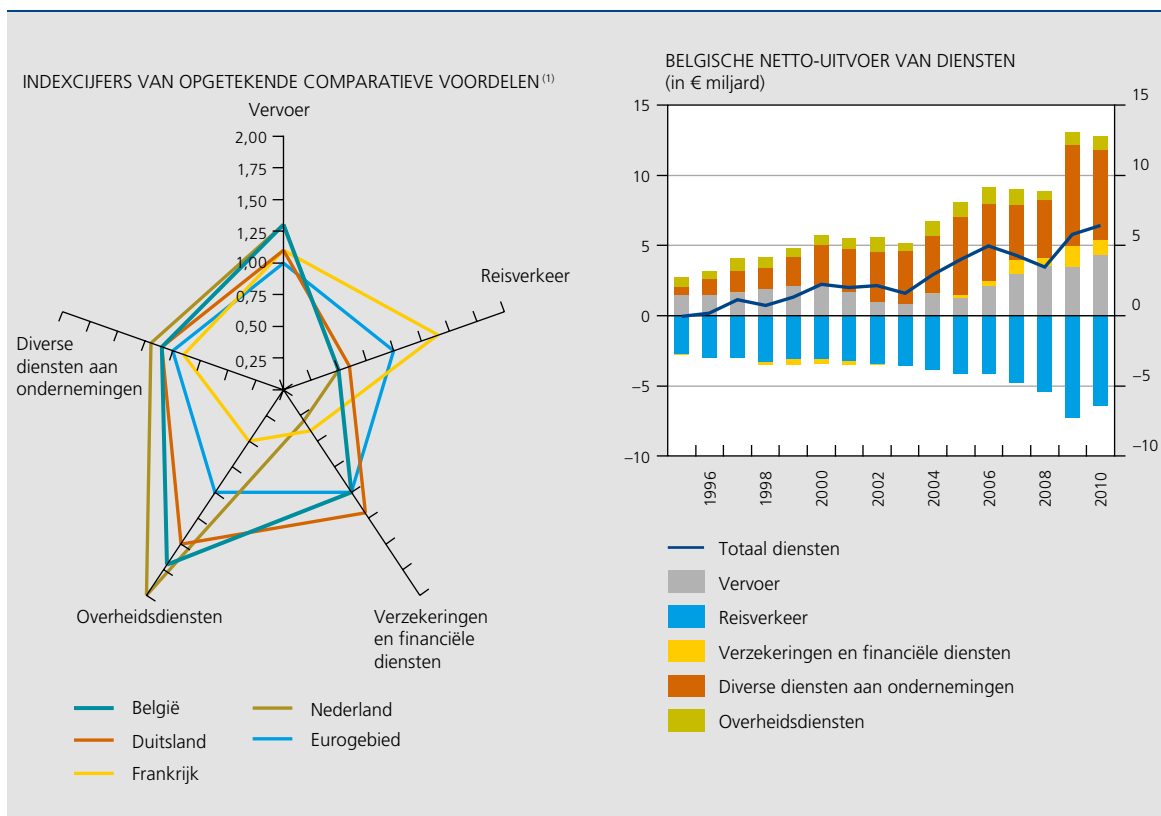
Bron: UNCTAD.

Hoewel de brutobedragen gering zijn, is het overschot van het internationaal dienstenverkeer in België de afgelopen vijftien jaar nochtans toegenomen van 0,1% bbp in 1995 tot 2,1% in 2011. De netto-uitvoer van diensten is geleidelijk de belangrijkste bron geworden van het lopend overschot, dat in 2011 1,9% bbp bedroeg, en compenseerde aldus voor een deel de verslechtering van het saldo van de goederentransacties. Op macro-economisch vlak hielp die uitvoer derhalve de externe positie van de economie handhaven.

De goede resultaten van België zijn toe te schrijven aan de dynamiek van de dienstenuitvoer, veeleer dan aan de zwakte van de invoer. Uit een vergelijking van België met de andere landen van het eurogebied blijkt dat het aandeel van de dienstestromen in het bbp tot de grootste binnen het eurogebied behoort en dat het verloop van de uitvoer tot de meest robuuste kan worden gerekend. Zo lag de gemiddelde groei op jaarbasis van de dienstenuitvoer naar waarde 1,3 procentpunt hoger dan die van de invoer van diensten van de handelspartners, die de voornaamste buitenlandse afzetmarkten vormen voor de Belgische dienstverleners. Terwijl het aandeel van de Belgische goederenuitvoer in de wereldhandel in de periode 1995-2010 naar waarde met meer dan een derde verminderde, bleef het overeenkomstige aandeel voor de diensten constant rond 2,3%.

Uit een fijnere analyse per categorie, op basis van de statistieken van de betalingsbalans, blijkt dat de respectieve aandelen van de overheidsdiensten, het vervoer en de diverse diensten aan ondernemingen in de totale uitvoer vrij

ANALYSE NAAR TYPE DIENSTEN

Bronnen: Eurostat, NBB.

(1) De index van opgetekende comparatieve voordelen vergelijkt het aandeel van de uitvoer van een categorie diensten in de totale dienstenuitvoer van een land met het overeenkomstige aandeel voor een referentiegebied, in dit geval het eurogebied. Een indexcijfer van meer dan 1 duidt op een specialisatie ten opzichte van het referentiegebied – het aandeel van de uitvoer van deze categorie is daarbij groter in het totaal dan in het referentiegebied – en omgekeerd voor een indexcijfer van minder dan 1.

groot zijn in België. Omgekeerd is ons land ondergespecialiseerd in het reisverkeer en heeft het geen bijzondere specialisatie in de financiële diensten en verzekeringen.

De centrale ligging van ons land in de Europese economische structuur is een van de belangrijkste factoren die bijdroeg tot de goede resultaten van België. Die ligging in het hart van Europa bevorderde een geografische intermediatierol, die tot uiting kwam in een ontwikkeling van diensten die aangepast zijn aan de internationalisering van de handel. Het vervoer en de logistieke diensten konden zich aldus uitbreiden, vooral dankzij het belang van de haven van Antwerpen in de maritieme stromen. Het saldo van de internationale driehoekshandel, opgenomen in de diverse diensten aan ondernemingen en gedefinieerd als het verschil tussen de verkoop- en de aankoopwaarde van door ingezetenen in het buitenland aangekochte en opnieuw verkochte goederen, is overigens ook toegenomen en neemt in België een overheersende positie in.

De rol van België als kruispunt blijft echter niet beperkt tot de diensten die in ruime zin verband houden met de goederenhandel. In combinatie met de centrale ligging van België is de kwaliteit van het menselijk kapitaal immers een andere bepalende factor van de bloei van de Belgische dienstenuitvoer. Die kwaliteit versterkte de aantrekkingskracht van het land voor zowel openbare als private grote instellingen. Als vestigingsplaats van de Europese instellingen en verscheidene multinationale ondernemingen heeft België een eigen positie verworven in een tijdens de afgelopen twee decennia gemondialiseerde economie. De instellingen van de EU droegen in totaal voor € 2,1 miljard bij tot het overschot op het dienstenverkeer in de betalingsbalans, terwijl het saldo van de diensten tussen verbonden ondernemingen, die de algemene beheers- en werkingskosten van de moeder vennootschappen, dochterondernemingen, bijkantoren of representatiekantoren omvatten, in 2009 € 1,7 miljard bedroeg.

Een analyse van de concentratiegraad van de dienstenuitvoer werpt een nieuw licht op die resultaten. Zo bedroeg het aandeel van de door de drie en de tien belangrijkste Belgische uitvoerbedrijven geëxporteerde bedragen in 2010 respectievelijk 46 en 64 % voor het maritiem goederenvervoer, 54 en 81 % voor de financiële diensten, 39 en 52 % voor de informaticadiensten, 76 en 90 % voor de telecommunicatie, 79 en 85 % voor de reclamediensden, 38 en 69 % voor de R&D-diensten, en 24 en 43 % voor de diensten tussen ondernemingen. Gelet op die hoge percentages is de grondslag waarop die dienstentransacties berusten, dus relatief smal.

De goede algemene prestatie van België op het vlak van dienstenverkeer komt echter niet in alle dienstencategorieën tot uiting. Sommige ervan, zoals de bouwnijverheid of de burgerlijke bouwkunde, worden doorgaans op een andere wijze aan de buitenlandse partners aangeboden dan via grensoverschrijdend verkeer, dit hoofdzakelijk via buitenlandse directe investeringen. Volgens de beschikbare cijfers zijn de bedragen in kwestie aanzienlijk voor België.

Ook de uitvoer van andere diensten groeide minder sterk. Vooral de diensten in verband met informatie- en communicatietechnologieën namen geen noemenswaardig hoge vlucht. Bovendien is het aandeel van de diensten die uitmuntendheid en creativiteit vergen, zoals R&D of octrooien, nog gering. Al die diensten samen vormen nochtans een katalysator van de groei die aan de hele economie ten goede zou kunnen komen, en het daarvoor benodigde menselijk kapitaal is in België beschikbaar.